

3/2008

Samfunnsspeilet 3/2008 – 22. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Natasa P. Sandbu (red.), Dag Ellingsen, Kristin Henriksen, Trude Lappegård, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Mona Raabe, Jorun Ramm, Dag Rønningen og Toril Sandnes.

Redigering: Gunn Bredevang, Liv Hansen og Kirsten Aanerud

Design: Siri E. Boquist
Trykk: Lobo Media
Foto: Crestock.com/Colorbox/
Hanne Marit Svensrud

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner),
kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut i oktober og vil i stor grad bli viet miljøstatistikk. I tillegg til våre faste spalter vil vi også omtale utvalgte statistiske definisjoner.

Internett: <http://www.ssb.no/>
E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-7383-4 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7384-1 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

© Statistisk sentralbyrå, juni 2008.
Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. **Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.**

Eiliv Mørk

Forbruksundersøkelse på Svalbard, Longyearbyen 2007:

Godt klima for forbruk i Longyearbyen 2

Jan Erik Kristiansen

Tall kan temmes! 23 eller 38 prosent single? 8

Silje Vatne Pettersen og Randi Kjeldstad

Yrkesforskjeller i arbeidstid: Er det plass til mødre i det nye arbeidslivet? 10

Dag Ellingsen

Barndom: Tryggere, men kanskje kjedeligere 16

Arne S. Andersen

Lavinntekt og forbruk: Lever de med tynn lommebok «over evne»? 19

Bjørn Mathisen

Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere:

Springbrett for integrering 28

Kristin Henriksen

Overkvalifiserte innvandrere: Leger på lager 33

Anders Barstad

Utenfor allfarvei: Hva drømmer vi om 40

Siden sist 43

Nye internasjonale publikasjoner 46

Godt klima for forbruk i Longyearbyen

Folk bruker stadig mer penger, både på fastlandet og på Svalbard. Fra å ha levd litt mer beskjedent enn husholdningene ellers i Norge bruker folk som bor i Longyearbyen, nå i gjennomsnitt 59 000 kroner mer i året, eller 16 prosent mer, enn de som bor på fastlandet. Noe av grunnen til denne økningen er at Longyearbyen har fått større tilbud av varer og tjenester, bedre reiseforbindelse til fastlandet, nye institusjoner og nytt, privat boligmarked.

Eiliv Mørk

Forbruksundersøkelsen på Svalbard

Longyearbyen har om lag 1 220 husholdninger. Blant disse husholdningene ble det trukket **300 husholdninger**. Undersøkelsen er en representativ utvalgsundersøkelse basert på **besøksintervju**, på samme måte som på fastlandet. I tillegg førte medlemmene i de uttrukne husholdningene **regnskap** over sitt private forbruk i en **14-dagersperiode** i løpet av perioden **februar-mars 2007**. Av de 300 husholdningene viste det seg at 29 husholdninger ikke bodde i Longyearbyen. Av de **271 gjenværende** husholdningene **deltok 59,8 prosent**. Resultatene i undersøkelsen er vektet for skjevheter som skyldes frafallet.

Eiliv Mørk er mag.art. i sosiologi og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levkårsstatistikk. Han er fagansvarlig for forbruksundersøkelsen. (eiliv.mork@ssb.no)

Samfunnet på Svalbard, nærmere bestemt i Longyearbyen, har gjennomgått betydelige endringer de siste 15-20 årene. Næringsstrukturen har blitt mer variert. Flere private aktører er kommet til, og tilbudet av varer og tjenester er blitt større. Med utvidet reiseforbindelse til fastlandet øker også turistnæringen. Flere forsknings- og utdanningsinstitusjoner har etablert seg i Longyearbyen. Samtidig har Svalbard fått et boligmarked med mulighet for privat boligbygging. De økonomiske rammebetingelsene for befolkningen er også under endring. Husholdningene betaler selv for strøm vann, renovasjon og vei, mens de fortsatt har lav inntektsskatt og fritak for enkelte avgifter.

Som følge av alle endringene ønsker Longyearbyen lokalstyre å måle utviklingen i de økonomiske levekårene og sammenlikne dem med forholdene på fastlandet.

Husholdningene i Longyearbyen har et forbruk som til dels skiller seg fra forbruksmønsteret til tilsvarende husholdningstyper på fastlandet. Årsaken er både de spesielle forholdene ved Svalbard og forskjellen på husholdningene i Longyearbyen og ellers i Norge.

Siden den forrige forbruksundersøkelsen i 2001 har det også skjedd en del endringer. Totalforbruket har økt i kroner, både på fastlandet og i Longyearbyen. Men økningen har vært sterkere i Longyearbyen. Fra å ha et gjennomsnittlig totalforbruk noe under fastlandsnivået for husholdningene sett under ett har husholdningene i Longyearbyen nå et gjennomsnittlig forbruksnivå som ligger 16 prosent høyere enn forbruket på fastlandet.

Reiser, kultur og friluftsliv

Forbruksmønsteret i Longyearbyen er også til dels forskjellig. Mens folk på fastlandet bruker mest penger på å bo, bruker innbyggerne i Longyearbyen mest på reiser og transport, kultur og friluftsliv. På fastlandet har andelen av totalutgiftene til bolig, lys og brensel, økt i perioden fra 2001 til 2006. Andelene av forbruket til andre vare- og tjenestekategorier har forandret seg minimalt.

I Longyearbyen har reiser og transport gjort dypest innhogg i lommeboken, men en stadig større andel har også gått til kultur og fritid. Det er dessuten en tendens til at utgifter til bolig, lys og brensel har økt. Den mest markante endringen i forbruksmønsteret i Longyearbyen er nedgangen i andelen av utgiftene til klær og skotøy. Dette gjelder for alle husholdningstyper. Men selv

om *andelen* som går til klær og skotøy synker, er *kronebeløpet* som brukes på denne varetypen, for de fleste vesentlig større enn på fastlandet.

Egne betingelser for forbruk

Betingelsene for livet i Longyearbyen har gjennomgått store forandringer de seneste årene. Allikevel er det særlige forhold, som ikke forandrer seg, som er bestemmende for deler av forbruket til innbyggerne i Longyearbyen.

Det polare klimaet stiller større krav til oppvarming i hjemmet og gjør folk på Svalbard mer avhengig av varmt yttertøy og fottøy enn i varmere klima. Permafrosten skaper også spesielle forhold med mye søle i den milde årstiden. Dette fører blant annet til at særlig barn, men voksne også, trenger klær og fottøy som er tilpasset slike forhold.

Et annet viktig og vedvarende forhold er at det er langt fra Longyearbyen til fastlandet. Mulighetene for kontakt med slekt og venner begrenses av kostnadene ved å reise til fastlandet.

Befolkningen i Longyearbyen har dessuten et generelt høyere utdanningsnivå enn befolkningen på fastlandet. Vi vet at høyere utdanning gjerne gir høyere inntekt, og også høyere forbruk

Sysselsettingsraten i Longyearbyen er høy. I år 2001 var 91 prosent av alle i alderen fra 16 år og eldre i Longyearbyen i arbeid. På fastlandet var tallet 73 prosent. Det finnes ikke nyere beregninger på dette området enn fra Levekårsundersøkelsen 2000, men vi antar at det samme er tilfelle i dag. En grunnleggende forutsetning for bosetning på Svalbard er jo at en er i arbeid. Høyt sysselsettingsnivå gir samlet sett et høyere inntekstnivå, noe som igjen er en god betingelse for høyere forbruk.

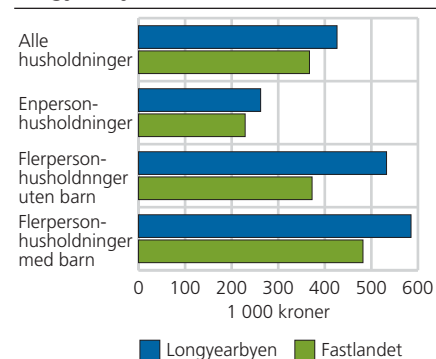
Mens det samlede utgiftsnivået for alle husholdninger er om lag 16 prosent høyere i Longyearbyen enn på fastlandet (figur 1), er forbruket til aleneboere i overkant 14 prosent høyere enn nivået på fastlandet. Husholdninger bestående av flere personer uten barn bruker 43 prosent mer, og de som består av flere personer og barn, har et 21 prosent høyere forbruk enn tilsvarende husholdninger på fastlandet.

Befolkningen i Longyearbyen skiller seg ut

Alle husholdningstypene har altså et høyere forbruk i Longyearbyen. Det er imidlertid viktig å understreke at forbruksnivået ikke er kontrollert for andre egenskaper ved befolkningen. I tillegg til at befolkningen i Longyearbyen

Figur 1. Utgift per husholdning per år i forskjellige typer av husholdninger og alle husholdningene samlet. Longyearbyen. Fastlandet. 2006. Kroner

Kilde: Forbruksundersøkelsen på fastlandet 2006 og forbruksundersøkelsen i Longyearbyen 2007, Statistisk sentralbyrå.

har et høyere utdanningsnivå enn i Norge for øvrig, vet vi også at det er flere menn enn kvinner i Longyearbyen. Menn tjener erfaringsmessig i gjennomsnitt noe mer enn kvinner, og kan dermed også holde seg med et høyere forbruk. Vi kan anta at det samme gjelder for Longyearbyen.

Vi kjenner ikke utviklingen i det generelle inntektsnivået for husholdningene i Longyearbyen sammenliknet med utviklingen på fastlandet. Dette vil bli avklart i en inntektundersøkelse som Statistisk sentralbyrå gjennomfører i løpet av 2008. Resultatene vil avklare om en inntektsøkning for husholdningene i Longyearbyen kan forklare økningen i forbruket.

På vei mot et familiesamfunn

Det er også en målsetting i Svalbard-politikken (Johansen og Bjørnsen 2007) at Longyearbyen skal være et familiesamfunn. Og det blir lagt til rette for en slik utvikling. Det er derfor grunn til å tro at andelen samboende og familier er økende. Samtidig øker andelen av aleneboende på fastlandet.

At forholdet mellom Longyearbyen og fastlandet nå har snudd for alle husholdninger sett under ett, kan komme som en følge av myndighetenes familievennlige politikk. Det er blitt mindre vanlig for enslige menn å dra til Longyearbyen for å legge seg opp penger for senere forbruk. Dette fenomenet, som

på oljeplattformene kalles «cowboykultur», finnes det ennå rester av på Svalbard, men stadig flere ønsker et normalt liv og forbruk, gjerne sammen med familie, mens de bor i Longyearbyen. Ettersom det er blitt lettere å komme seg til fastlandet, og tilbudet av butikker og utvalg er blitt mer «normalt», er livet i Longyearbyen blitt mer slik det er på fastlandet. En økende andel husholdninger som består av flere personer, skaper økende forbruk totalt, ettersom de bruker mer penger enn aleneboende.

Til tross for alle endringer er befolkningens sammensetning fortsatt forskjellig fra den på fastlandet. Andelen barn og unge er relativt lav, i tillegg til at det er færre kvinner enn menn.

Vi ser dermed at det finnes egenskaper ved befolkningen i Longyearbyen som trekker i retning av et høyere forbruksnivå. Når folk bruker mer der enn på fastlandet, trenger det derfor ikke bare skyldes strukturelle rammebetingelser i Longyearbyen – slike som næringsgrunnlag, klima eller avstand til fastlandet. Det høye forbruket kan like godt skyldes egenskaper ved befolkningen som velger å bo på Svalbard. Sagt på en annen måte er det ikke gitt at de samme personene/husholdningene i gjennomsnitt ville hatt et lavere forbruk hvis de hadde bodd på fastlandet i stedet for i Longyearbyen.

Halvparten så mye går til bolig ...

Selv om det fortsatt er vanlig at arbeidsgiver subsidierer boligen og annet for sine ansatte, finansierer stadig flere sin egen bolig i Longyearbyen. Staten har fastsatt rammebetingelser for en større grad av selvfinansiering. Priser på mange offentlige goder, som energi, vann og renovasjon, har også steget som følge av dette.

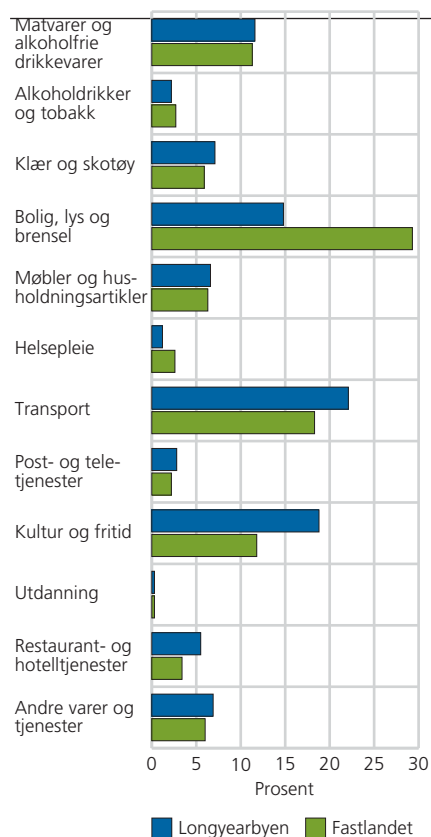

Tabell 1. **Utgift per husholdning per år i husholdninger, etter vare- og tjenestegruppe, i Longyearbyen og på fastlandet. 2006-2007. Kroner. Prosent**

Vare- og tjenestegruppe	Longyearbyen		Fastlandet	
	Alle husholdninger	Andel i prosent	Alle husholdninger	Andel i prosent
Forbruksutgift i alt	426 300	100,0	367 100	100,0
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	49 400	11,6	41 500	11,3
Alkoholdrikker og tobakk	9 500	2,2	9 900	2,7
Klær og skotøy	30 400	7,1	21 500	5,9
Bolig, lys og brensel	63 000	14,8	107 600	29,3
Møbler og husholdningsartikler	28 200	6,6	23 300	6,3
Helsepleie	5 100	1,2	9 600	2,6
Transport	94 400	22,1	67 000	18,3
Post- og teletjenester	11 800	2,8	7 900	2,2
Kultur og fritid	80 200	18,8	43 300	11,8
Utdanning	1 200	0,3	1 000	0,3
Restaurant- og hotelltjenester	23 500	5,5	12 500	3,4
Andre varer og tjenester	29 600	6,9	22 000	6,0

Kilde: Forbruksundersøkelsen i Longyearbyen 2007 og forbruksundersøkelsen på fastlandet 2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. **Andeler av samlet forbruk for alle husholdninger, etter vare- og tjenestegruppe. Fastlandet og Longyearbyen. 2006-2007. Prosent**

Kilde: Forbruksundersøkelsen på fastlandet 2006 og forbruksundersøkelsen i Longyearbyen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Forbruksmønsteret i Longyearbyen og på fastlandet har klare likheter på noen områder og markante forskjeller på andre. Særlig er det utgiftene til bolig, lys og brensel som er forskjellig. De utgjør en mye lavere andel på Svalbard (figur 2).

Husholdningene på fastlandet har om lag dobbelt så mye av det totale forbruket på bolig, lys og brensel som gjennomsnittet i Longyearbyen. Dette skyldes i hovedsak at boligmarkedet i Longyearbyen og på fastlandet er vesentlig forskjellig. På fastlandet er boligmarkedet preget av selveide og romslige boliger. I Longyearbyen er boligene fortsatt overveiende eid av arbeidsgiver, og er gjennomgående mindre enn på fastlandet. Denne situasjonen endret seg gradvis. Mot slutten av 1990-tallet kom stadig flere private utbyggere og boligentreprenører på banen, og boligbyggingen skjøt fart. Boligene ble solgt til virksomheter eller privatpersoner.

Det er allikevel fortsatt slik at mange har bolig som en del av lønna: de som jobber i gruveselskapet Store Norske, ved Universitetscenteret i Svalbard (UNIS) og Longyearbyen lokalstyre (LL), samt de som jobber i staten. På fastlandet er subsidierte boliger som er eid av arbeidsgiver, og statsansatte som har fri bolig, utbredt i liten grad.

... men mye mer til transport og uteliv

Det er utgifter til kultur og fritid og transport som skiller husholdningene i Longyearbyen fra husholdningene på fastlandet, når en ser bort fra utgiftene til det å bo. Mens gjennomsnittshusholdningen på fastlandet bruker 67 000 kroner på transport, som er 18 prosent av totalforbruket, bruker husholdningen i Longyearbyen drøye 94 000 kroner, eller 22 prosent, av det samlede forbruket på dette. Dette skyldes nok kostnadene ved, men også det økte tilbudet av, transport til fastlandet.

Husholdningene i Longyearbyen bruker også betydelig mer enn husholdningene på fastlandet på kultur og fritid. På fastlandet bruker en husholdning i gjennomsnitt drøye 43 000 kroner, eller 12 prosent, på kultur og fritid. En husholdning i Longyearbyen bruker i gjennomsnitt drøye 80 000 kroner, eller 19 prosent. Dette tyder på at folk i Longyearbyen har et mer aktivt uteliv enn de som bor på fastlandet, og at fritidsaktivitetene i Longyearbyen er av typen som koster mer.

Husholdningene i Longyearbyen legger igjen relativt mye penger på restauranter og hoteller. Siden prisene på restaurant- og hotelltjenester ikke er høyere i Longyearbyen, bruker husholdningene der mer av disse tjenestene enn husholdningene på fastlandet. I gjennomsnitt brukte en husholdning i Longyearbyen 23 500 kroner, eller 6 prosent, av sitt totalforbruk i året på slike tjenester. Husholdningene på fastlandet brukte halvparten så mye (12 500 kroner, eller 3 prosent). Dette kan skyldes at selv om staten legger til rette for flere familier, er det fortsatt en stor andel personer som bor alene i Longyearbyen. De som bor alene, har en tendens til å gå mer ut enn de som bor sammen med sin familie.

Klimaforholdene forklarer at husholdningene i Longyearbyen i gjennomsnitt bruker drøye 30 000 kroner, eller 7 prosent, av totalforbruket på klær og skotøy. På fastlandet er utgiften i gjennomsnitt drøye 21 000 kroner, 6 prosent av det totale forbruket.

God økonomi, mye sosialt samvær

Forbruksundersøkelsen viser at de økonomiske levekårene for dem som lever i Longyearbyen, er gode. Selv om livet der er blitt stadig mer likt livet på fastlandet, viser forbruksundersøkelsen at det fortsatt er vesentlige forskjeller. Klima, den delvise isolasjonen fra fastlandet og særegen natur er noe av det som gjør at det er annerledes å bo i Longyearbyen. Det er forhold som også gir utslag i forbruksmønsteret. Når folk i Longyearbyen bruker en større andel på kultur og fritidsaktiviteter og på restaurant- og hotelltjenester, tyder det på at for de fleste er livet i Longyearbyen sosialt og aktivt. En levekårsundersøkelse som er planlagt gjennomført i Longyearbyen i 2009, vil avdekke flere sider ved livet på Svalbard.

Referanser

Steinar Johansen og Hild-Marte Bjørnsen (2007): *Samfunns- og næringsanalyse for Svalbard 2007*, NIBR-rapport 2007:23.

Litteratur

Statistisk sentralbyrå (1991): *Prisnivå på Svalbard 1990*, Rapport 91/15, Statistisk sentralbyrå.

Kleven, Øyvind (2000): *Levekår i Longyearbyen 2000*. Dokumentasjon og tabellrapport, Notater 2000/31, Statistisk sentralbyrå.

Mads Ivar Kirkeberg, Bjørn Are Holth og Ayfer E. Storrud (2002): *Pris, forbruk og inntekt. Økonomiske levekår på Svalbard sammenlignet med fastlandet 1990 og 2000*, Rapport 2002/14, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2005): *Svalbardstatistikk 2005*, Norges offisielle statistikk D303.

Ingvild Johansen (2007): *Konsumprisindeks for Svalbard 2006*, Rapport 2007/5, Statistisk sentralbyrå.

Holth, Bjørn Are (2007): *Forbruksundersøkelse på Svalbard 2007*. Dokumentasjonsrapport, Notater 2007/49, Statistisk sentralbyrå.

Eiliv Mørk (2008): *Forbruksundersøkelse på Svalbard, Longyearbyen 2007*, Rapport 2008/8, Statistisk sentralbyrå.

Knut Linnerud, Estrellita Cometa Rauan (2008): *Prisnivåundersøkelse for Svalbard 2007*, Rapport 2008/15, Statistisk sentralbyrå.

Jan Erik Kristiansen

Jan Erik Kristiansen er sosiolog og seniorrådgiver i Formidlingsavdelingen i Statistisk sentralbyrå. Han har lang erfaring i å presentere statistikk på en brukervennlig måte og har holdt en rekke kurs i statistikkforståelse og bruk av statistikk.

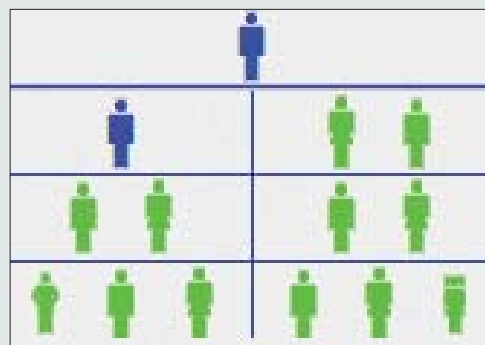
Han utga i 2007 boken «Tall kan temmes!» (J-forlaget), som delvis danner grunnlaget for denne spalten. (jan.erik.kristiansen@ssb.no)

23 eller 38 prosent single?

I Aftenposten kunne vi 16. januar 2001 lese at en forsker kritiserte Statistisk sentralbyrå for å overdrive antallet og andelen «single husstander». Påstanden var at dette var «uredelig og ubrukelig statistikk», som bidro til myten om det såkalte singlesamfunnet.

SSBs statistikk viste at omtrent 38 prosent av husholdningene besto av én person. Dette ble hevdet å være et altfor høyt tall, blant annet fordi denne statistikken ikke fanger opp samboende par uten felles barn. Og det ble henvist til andre intervjuundersøkelser som viste at andelen aleneboende bare var om lag 23 prosent.

Nå er det riktig at SSBs husholdningsstatistikk har visse problemer med å fange opp for eksempel samboende, men det var ikke dette som var hovedproblemet her. For mens SSBs tall refererte til andelen av husholdningene som besto av bare én person, var de andre refererte undersøkelsene personundersøkelser; det vil si at de viste andelen personer som bodde alene. Og dermed ble selvfølgelig også resultatet et helt annet. Et enkelt eksempel viser dette:

	Antall personer			
	1	2	3	I alt
Antall husholdninger	2	3	2	7
Antall personer	2	6	6	14
Andel husholdninger	29	43	29	100
Andel personer	14	43	43	100

I en boligblokk bor det 7 husholdninger med til sammen 14 personer. Av disse er det 2 enpersonhusholdninger, som der-

med utgjør 29 prosent av alle husholdningene. Men disse 2 aleneboende utgjør bare 14 prosent av alle personene.

Men også om vi ser på andelen personer som bor alene, viser det seg at andelen er langt lavere i SSBs statistikk enn i de andre refererte undersøkelsene (17 prosent mot 23-25 prosent). SSBs statistikk er basert på opplysninger fra folkeregistret. Dermed vil de fleste ugifte studenter bli registrert som bosatt hos foreldrene. I intervjuundersøkelser, derimot, registreres faktisk bosted, og vi får dermed en større andel enpersonhusholdninger.

Forskjellen på person- og husholdningsundersøkelser får også betydning for resultatene av andre undersøkelser. Et eksempel: Om vi undersøker folks tilgang til Internett, finner vi i 2007 at 78 prosent av alle husholdninger har Internett. Men om vi ser på andelen personer som har slik tilgang, er denne noe høyere: 83 prosent. Dette er fordi store husholdninger (ofte med barn) oftere har Internett enn små husholdninger.

5297205

Poenget her er ikke at den ene undersøkelsen er mer riktig enn den andre, men at person- og husholdningsundersøkelser gir forskjellige resultater, og at det er viktig å være klar over denne forskjellen.

Personer eller ekteskap?

Et annet – og liknende – eksempel: Aftenposten hadde 20. november 2002 en forsidehenvisning om at «Hver fjerde gifter seg med utlending». Hvis du synes dette høres svært mye ut, så er ikke det så rart. Tallet var rett og slett feil, og er enda et eksempel på hva som skjer om man blander sammen enhetene – i dette tilfellet: personer og ekteskap.

La oss se på tallene: I 2001 ble det inngått 24 700 ekteskap hvor minst én av ektefellene var bosatt i Norge. Av disse var det omtrent 5 800 norske menn og kvinner som giftet seg med utenlandske statsborgere. Altså utgjorde andelen *ekteskap* hvor en av partene var utlending, 23,5 prosent, det vil si nesten ett av fire. Men om vi ser på andelen *personer* som valgte en utenlandsk ektefelle, blir bildet et helt annet: Til sammen var det 43 600 nordmenn (24 700 + 24 700 ÷ 5 800) som inngikk ekteskap, og altså 5 800 med en utlending, og denne andelen blir langt mindre, nemlig 13 prosent.

Et forenklet eksempel viser kanskje dette litt tydeligere. La oss si at åtte personer inngår ekteskap. Av disse fire ekteskape blir tre inngått mellom to nordmenn. Det fjerde inngås mellom en nordmann og en utlending.

Eksempel: Ekteskap og personer

	Personer	
EKTESKAP	Nr. 1	N N
	Nr. 2	N N
	Nr. 3	N N
	Nr. 4	N U

N = Norsk U = utenlandsk

Altså:

Fire inngåtte ekteskap, hvorav ett med utlending = 25 prosent

Sju norske personer inngår ekteskap, hvorav én person med utlending = 14 prosent

Boliger eller personer?

Det å ha klart for seg hva som er enheten i en undersøkelse, er viktig også i andre sammenhenger, for eksempel når det gjelder statistikk om boliger og husholdninger. Folke- og boligtellingsen 2001 viser at 57 prosent av alle boliger er såkalte småhus (eneboliger, rekkehus eller våningshus). Men fordi slike småhus (til tross for navnet) er større enn for eksempel blokkleiligheter og dermed bebos av større husholdninger, huser de hele 64 prosent av befolkningen.

På samme måte er for eksempel andelen private (frittstående) grunnskoler 4,7 prosent, mens andelen elever som går i slike skoler, bare er 2,2 prosent i skoleåret 2006/07. Dette fordi privatskolene har færre elever enn de offentlige. Det samme gjelder forholdet mellom private og offentlige barnehager: Mens det er noen flere private enn offentlige barnehager (54 og 46 prosent), har bare et mindretall av barna (45 prosent) plass i private barnehager, fordi de private barnehagene er mindre enn de offentlige.

Barn i barnevernet

Også når det gjelder enkelte andre statistikker, skal man være oppmerksom på hva som er enheten/populasjonen. I statistikken om barn i barnevernet gis det for eksempel tall *både* for antall barn som er registrert med tiltak ved årets slutt, og antall barn som er blitt tatt hånd om i løpet av året. Mens den første måten å telle på gir nær 30 800 barn (2006), blir antallet 40 400 når vi teller på den andre måten.

Konklusjonen blir: Siden de fleste fenomener kan tallfestes på mange og ulike måter, er det viktig å være klar over hva som telles eller måles, og hvordan. Det er forskjell på husholdningsinntekt og personinntekt, og husholdnings- og personundersøkelser kan gi ulike resultater. Feriehyppheten kan variere mellom ulike grupper, alt etter om vi ser på andelen som reiser på ferie, antall ferieturer eller antall overnattinger.

Er det plass til mødre i det nye arbeidslivet?

Stort arbeidspress, lange arbeidsdager og høye krav til kunnskap og resultater. Det nye arbeidslivet omtales ofte som grådig og grenseløst. En ny studie viser at kvinner er underrepresentert i det nye, kunnskapsbaserte arbeidslivet, men at det å ha barn i disse yrkene ikke utgjør et større hinder for kvinners deltakelse enn i andre yrker.

Silje Vatne Pettersen og
Randi Kjeldstad

Kilde

Artikkelen bygger på en analyse finansiert av Norges forskningsråds program for arbeidslivsforskning. Analysen *Mødre, fedre og det nye arbeidslivet*: Yrkesforskjeller i arbeidstid (Pettersen, Kjeldstad og Nymoen 2007) er publisert som en lengre artikkel i Kvande og Rasmussen (red.) 2007, Fagbokforlaget.

Det har vært store endringer på arbeidsmarkedet de siste tiårene. På 1970- og 1980-tallet gikk stadig flere grupper av kvinner ut i jobb, først de barnløse og kvinner med eldre barn, deretter småbarnsmødrene. Flertallet av kvinnene fant jobb innenfor offentlig sektor, i de ekspanderende offentlige helse- og omsorgstjenestene. Menn forble stort sett i tradisjonelle mannsdominerte jobber i privat sektor.

Mange kvinner jobbet deltid. Andelen med deltidsjobb av alle sysselsatte kvinner økte frem til midten av 1980-tallet, til drøyt halvparten. Deretter sank den sakte og er på vel 40 prosent i dag. Dette medførte og forsterket et sterkt kjønnskillen etter yrkes- og stillingsnivå som har vist stor motstand mot forandring. Spørsmålet er om de nye, kunnskapsbaserte yrkene som har ekspandert i de senere årene, bidrar til å sementere det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, eller om kvinner og menn, mødre og fedre har fått innpass på like vilkår.

Kunnskapsbasert og grenseløst arbeidsliv

Betegnelsen «det nye arbeidslivet» brukes om mange ulike forhold ved deler av dagens arbeidsliv. Det er en bred samlebetegnelse for en rekke nye trekk ved arbeidslivet. De skiller seg fra de økonomiske og næringsmessige drivkreftene som bidro til «den norske kvinnerevolusjonen» på arbeidsmarkedet på 1970- og 1980-tallet. Mens 1970- og 1980-årene kjennetegnes ved ekspansjon innenfor offentlig sektor og skjermete næringer, preges det nye arbeidslivet først og fremst av ekspansjon i konkurranseutsatte og konkurranseorienterte næringer, det vil si bedrifter og virksomheter som kan og må hevde seg i internasjonal konkurranse. Mens den tidlige ekspansjonen i offentlig sektor

kan betegnes som hovedsakelig omsorgsbasert, omtales det nye arbeidslivet gjerne som kunnskapsbasert. Det betyr blant annet at arbeidstakerne må beherske ny teknologi og være innstilt på stadig å øke sin kompetanse og fornye seg faglig.

Arbeidstiden i «det nye arbeidslivet» beskrives som ustandardisert, fleksibel og grenseløs. Det ustandardiserte og grenseløse betegner gjerne en arbeidstidskultur preget av forventninger fra arbeidsgivere og kolleger om lange arbeidsdager og mye (ubetalt) overtidsarbeid (Rasmussen 2002, Torp 2005). Grensene mellom arbeid og privatliv blir uklare, og mange har vanskelig for å avgrense sin yrkesinnsats i tid og rom. Det er ikke vanskelig å finne beretninger om en utbredt overtidskultur i de nye kunnskapsyrkene. På en enkelt dag finner vi for eksempel to reportasjer i Aftenposten, én hvor headhuntere lover 600 000 kroner i begynnerlønn til nyuteksaminerte BI-kandidater i jobber med gjennomsnittlig arbeidsuke på 55 timer (Gimmestad 2006a). En annen reportasje forteller om

Silje Vatne Pettersen er demograf og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. Hennes interessefelt favner vidt og omfatter tema som foreldres arbeidstidstilpasning i småbarnsfasen og mobilitet blant innvandrere.

Randi Kjeldstad er sosiolog og forskningssjef i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. Hennes forskningsfelt er kjønns-, velferds- og arbeidslivsforskning.

norske advokaters arbeidsmiljø hvor «normal arbeidstid er et ukjent begrep» (Gimmetad 2006b).

Fra enkeltstudier til landsrepresentative tall

Studier av det nye arbeidslivet har gjerne vært konsentrert om enkeltbedrifter innenfor forretningsmessig tjenesteytende virksomhet og med høye krav til kompetanse, først og fremst IT og moderne teknologi (omtalt og referert i Kvande og Rasmussen (red.) 2007). Til forskjell fra de fleste enkeltstudier tar vi utgangspunkt i personens yrke, uansett hvilken virksomhet eller bedrift vedkommende jobber i. Analysen er dermed på individnivå, ikke på bedriftsnivå.

Vi antar at de «nye» kunnskapsbaserte yrkene, slik vi har definert dem, avspeiler «kjernetroppene» i det nye arbeidslivet. Dette er yrker med hovedvekt på moderne forretnings- og kunnskapsbasert tjenesteyting, informasjonsmedarbeidere og kjernepersonell innenfor moderne teknologisk produksjon og tjenesteyting (se tekstboks om «nye» kunnskapsbaserte yrker). Vi kartlegger sysselsetting og arbeidstid blant kvinner og menn, og blant mødre og fedre i et utvalg nye kunnskapsyrker, og sammenligner med mer tradisjonelle grupper av yrker ved hjelp av landsrepresentativ statistikk (se tekstboks om «nye» kunnskapsbaserte yrker og andre yrkesgrupper og tekstboks om datakilde og utvalg).

Få kvinner i nye kunnskapsbaserte yrker

Blant dem som var sysselsatt i 2005, menn og kvinner regnet sammen, hadde syv prosent lederyrker, ni prosent var sysselsatt i nye yrker, og 30 prosent i tradisjonelle yrker med krav til høyere utdanning. Resten, det vil si litt over halvparten, tilhørte (tradisjonelle) yrker uten krav om høyere utdanning. De nye yrkene, slik de er definert i denne analysen, sysselsetter altså en relativt liten andel av samtlige sysselsatte.

Fordi det norske arbeidsmarkedet er sterkt kjønnssegregert, og de nye jobbene har en rekke kjennetegn som tradisjonelt forbindes med menns kompetanse og interessefelt, antar vi i utgangspunktet at de nye yrkene sysselsetter langt flere menn enn kvinner. Det er da også tilfelle. Figur 1 viser at det er over dobbelt så høy andel menn sammenlignet med kvinner som er sysselsatt i nye yrker i 2005 (13 mot 5 prosent). Av samtlige sysselsatte i de nye yrkene utgjør kvinnene omtrent en firedel i 2005 (tabell 1). Til sammenligning utgjør kvinnene knapt en tredel av lederne og omtrent halvparten av de sysselsatte i tradisjonelle yrker med henholdsvis lang høyere og lav utdanning. Bare i en av yrkeskategoriene utgjør kvinnene et klart flertall, nemlig i tradisjonelle yrker med krav om kort høyere utdanning (63 prosent i 2005). I denne kategorien finner vi tradisjonelt kvinnedominerte yrker som sykepleiere, lærere, sosialarbeidere og lavere saksbehandlere.

«Nye» kunnskapsbaserte yrker

Alle «nye» kunnskapsbaserte yrker krever **høyere utdanning** ifølge vår definisjon. Vi skiller mellom yrker med krav om lang eller kort høyere utdanning slik:

Lang høyere utdanning

Sivilingeniører innenfor geofag, petroleumsteknologi, metallurgi og lignende, systemutviklere og programmerere, sivilingeniører innenfor elektronikk og telekommunikasjon, markedsanalytikere og andre forretningsyrker, advokater.

Kort høyere utdanning

Elektronikk- og telekommunikasjonsingeniører og -teknikere, ingeniører og teknikere innenfor petroleum, bergverk og metallurgi, dataingeniører og -teknikere, finansmeglere, eiendomsmeglere og -forvaltere, tekniske og kommersielle salgsrepresentanter, markedsførings- og reklamekonsulenter, handels- og skipsmeglere, informasjonsmedarbeidere og journalister, programsekretærer og programmedarbeidere.

«Nye» kunnskapsbaserte yrker og andre yrkesgrupper

Vi etablerer **seks ulike yrkeskategorier** ved hjelp av **Statistisk sentralbyrås yrkeskatalog** (2002), nemlig **ledere**, **«nye» yrker** med henholdsvis kort og lang høyere utdanning, **tradisjonelle** yrker med henholdsvis kort og lang høyere utdanning og yrker med gjennomgående **lave utdanningskrav** (figur 1, se for øvrig Pettersen, Kjeldstad og Nymoen 2007). Yrkeskatalogen oppdateres jevnlig og gir en oversikt over **aktuelle yrkestitler** i det norske arbeidslivet. De hentes fra administrative registre, folketellinger og andre statistiske undersøkelser, og grupperes ifølge norsk Standard for yrkesklassifisering (STYRK) etter kompetansenivå og spesialisering (Statistisk sentralbyrå 1998).

Det er viktig å være klar over at de nye yrkene **ikke nødvendigvis er nyopprettede yrker**. De kan også være yrker som har eksistert lenge, men som har **endret innhold og krav** over tid. Alle seks yrkeskategoriene inneholder yrker både innenfor **privat og offentlig sektor**, selv om de nye yrkene antas å være sterkt overrepresentert i privat sektor. De nye kunnskapsbaserte yrkene som etableres for denne analysen, vises i egen tekstboks.

Datakilde og utvalg

Vi benytter data fra **Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) i 1996 og 2005**, 4. kvartal. Undersøkelsen er representativ for bosatte mellom 16 og 74 år. Bruttoutvalget er på 24 000, med en svarprosent på omtrent 90.

Gjennom **telefonintervju** innhenter SSB opplysninger om **sysselsattes yrkestilhørighet og arbeidstid** i en referanseuke. Som sysselsatte regnes de som har minst én times inntektsgivende arbeid i referanseuken, eller som hadde slikt arbeid som de var midlertidig fraværende fra grunnet sykdom, ferie eller permisjon. I vår analyse ekskluderes personer som hovedsakelig betrakter seg som studenter, og de som er i permisjon hele referanseuken på grunn av fødsel, barneomsorg eller andre personlige forhold.

I AKU spørres det både om avtalt og faktisk arbeidstid. Her benytter vi opplysninger om **den faktiske arbeidstiden**. Det vil si den samlede arbeidstiden den intervjuede oppgir å ha vært på jobb i referanseuken, inkludert både betalt og ubetalt overtid, fratrukket fravær som sykdom, ferier og kortere permisjoner. For personer med mer enn én jobb beregnes samlet arbeidstid.

Foreldre i AKU er kvinner og menn som bor sammen med **egne barn under 16 år**. Vårt endelige **analyseutvalg** består av **10 431 sysselsatte kvinner og menn i alderen 25 til 55 år**.

Kvinneandelen har økt i de fleste yrkeskategoriene siden 1996, også i de nye yrkene (tabell 1). Det gjelder særlig de nye yrkene med høyest utdanningskrav. Men til tross for en viss oppmykning av kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg de senere år (Støren og Arnesen 2003), er kjønnsfordelingen fortsatt skjev, og betydelig skjev i de nye enn i de tradisjonelle yrkeskategoriene. Samtidig ser vi at den er svært skjev blant lederne, til tross for en klar økning i kvinneandelen i perioden.

Barn ingen hindring

Ser vi på kvinneandelen blant sysselsatte med og uten barn (tabell 1), finner vi uventet små forskjeller etter familiefase i de ulike yrkeskategoriene.

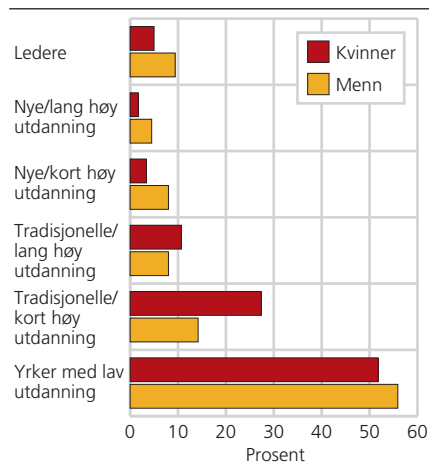
I 2005 er forskjellen etter familiefase i de nye yrkene likevel noe større enn

i de øvrige yrkeskategoriene, men det er overraskende nok i **barnefasen** at kvinneandelen i de nye yrkene er størst. Selv om det er langt færre kvinner enn menn i disse yrkene, og selv om mødre er omtrent like (lite) representert i de nye yrkene som kvinner uten barn, ser det ikke ut til at mødre i større grad enn ikke-mødre «flykter» fra, eller lar være å søke seg til, de nye yrkene. Det kan selvfølgelig være slik at en del kvinner, ut fra antagelsene om lange og ustandardiserte arbeidsdager som ikke lar seg forene med barneomsorg, velger seg bort fra de nye yrkene lenge før de eventuelt får barn. I så fall er det ikke overraskende at også andelen kvinner *uten* barn, er relativt lav.

Mødre jobber deltid, også i de nye yrkene

Mødre jobber i gjennomsnitt 28 timer per uke. Dette er tre timer mindre per uke enn kvinner uten barn, og ni timer mindre enn fedre (figur 2). Blant menn er det nesten uten unntak fedrene som har lengst arbeidstid. Forskjellen mellom fedre og ikke-fedre er gjennomgående liten, den utgjør én time.

Figur 1. Sysselsatte fordelt på seks yrkeskategorier. Kvinner og menn 25-55 år. 2005. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 4. kvartal 2005, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. Andel kvinner i seks yrkeskategorier. Sysselsatte 25-55 år med og uten barn (0-15 år) i 1996 og 2005. Prosent

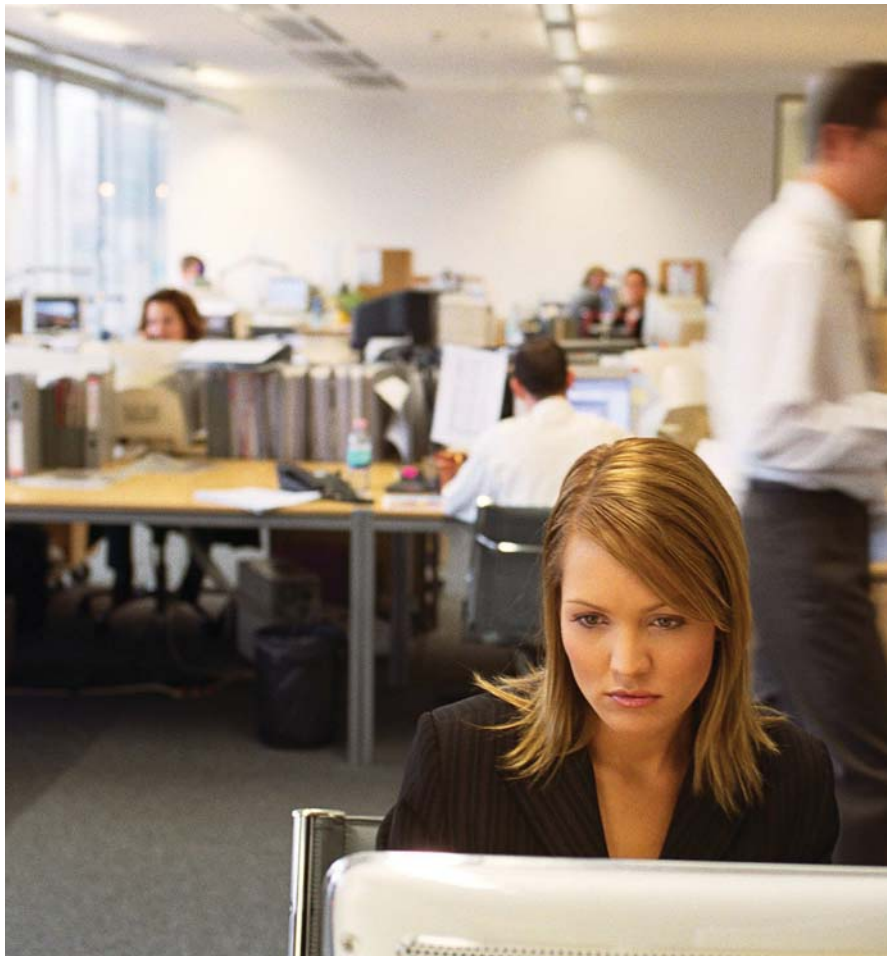
	1996			2005		
	Med barn	Uten barn	Alle	Med barn	Uten barn	Alle
Totalt	47	44	45	48	45	47
Ledere	22	24	23	31	33	32
Nye/lang høy utdanning	20	12	16	27	21	25
Nye/kort høy utdanning	24	28	26	30	25	27
Tradisjonelle/lang høy utdanning	41	46	43	52	55	54
Tradisjonelle/kort høy utdanning	57	55	56	64	62	63
Yrker med lav utdanning	52	45	48	47	43	45

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 4. kvartal 1996 og 2005, Statistisk sentralbyrå.

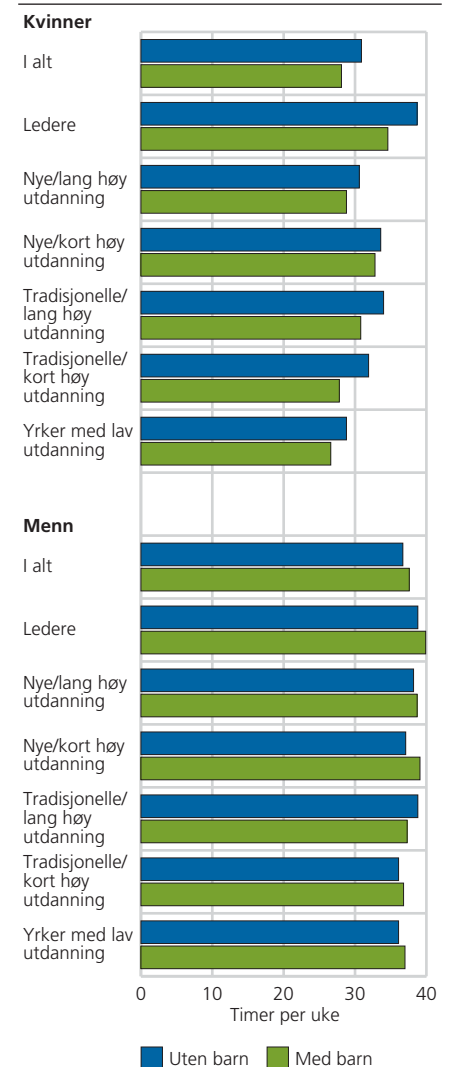
I de ulike yrkeskategoriene varierer kvinners arbeidstid langt mer etter yrke og barn enn tilfellet er for menn. Kvinner i de nye yrkene med lang høyere utdanning skiller seg ut med kortere arbeidsdager enn kvinner i andre nye yrker og tradisjonelle yrker med høyest utdanningskrav. Men forskjellen i arbeidstid mellom mødre og ikke-mødre er overraskende liten i de nye yrkene, kun 1-2 timer. Dette skyldes blant annet at kvinner i nye yrker har relativt korte arbeidsdager *uansett* om de har barn eller ikke.

Det ser altså ikke ut til at de kvinnene og mødrene som er sysselsatt i de nye kunnskapsbaserte yrkene, er mer innstilt på, eller forpliktet til, å jobbe lange arbeidsdager enn kvinner i det tradisjonelle yrkeslivet, hvor mulighetene for deltid og familietilpassede arbeidstidsordninger er ansett for å være større.

I løpet av perioden 1996-2005 har det skjedd en kjønnsutjevning i arbeidstiden (figur 3). Kvinners arbeidstid er blitt mer lik menns, også blant dem som har barn. Den største utjevningen i arbeidstiden mellom kvinner og menn er kommet blant ledere uten barn, men det har også skjedd en kraftig utjevning blant ledere *med* barn. I de (øvrige) tradisjonelle yrkesgruppene har det vært en moderat kjønnsutjevning i arbeidstiden i perioden. Den største utjevningen er kommet mellom mødre og fedre. Svakest har utjevningen vært i de nye yrkene.

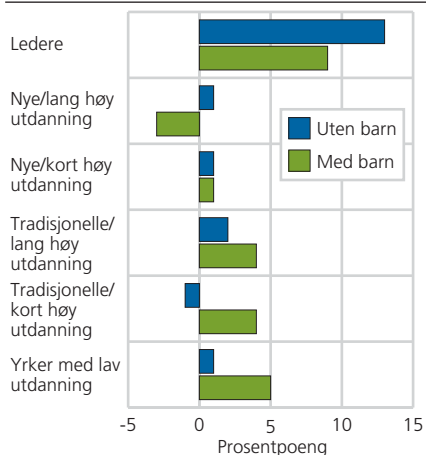

Figur 2. Gjennomsnittlig arbeidstid for kvinner og menn med og uten barn i seks yrkeskategorier. Sysselsatte 25-55 år i 2005. Timer per uke

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 4. kvartal 2005, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Endring i kjønnsforskjeller i arbeidstid (kvinner/menn) i seks yrkeskategorier, 1996-2005. Sysselsatte 25-55 år med og uten barn. Prosentpoeng

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), 4. kvartal 1996 og 2005, Statistisk sentralbyrå.

Det største avviket fra det generelle bildet av gradvis kjønnsutjevning i arbeidstiden finner vi i de nye yrkene med høyest utdanningskrav. Her har kjønnsutjevningen blant foreldre vært negativ i perioden, det vil si at forskjellen i mødres og fedres arbeidstid har økt. Også her skiller altså de nye, og særlig de høyest utdannede nye, yrkesgruppene seg fra de øvrige.

Intern kjønnssegregering?

Vi spør innledningsvis i denne artikkelen om det er plass til mødre i de nye yrkene. Vår analyse tyder på at det å ha barn ikke utgjør et større hinder for kvinners deltakelse i nye yrker enn i andre yrkesgrupper, men at mødre går ned i arbeidstid etter familieforpliktelser og barneomsorg her som i andre yrker.

Kvinnene er på full fart inn i de sterkt mannsominerte nye yrkene. Dermed er det grunn til å tro at de gradvis vil bidra til en oppmyking av kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet. Men samtidig har mange av disse kvinnene til nå fått innpass på andre vilkår enn menn, nemlig med kortere arbeidsdager enn sine mannlige kolleger. Mannsdominansen i de nye yrkene betyr ikke nødvendigvis at menns arbeidstid setter standard også for arbeidstiden til kvinner. Tvert imot finner vi overraskende lav arbeidstid for både mødre og kvinner uten barn i de nye yrkene, og relativt store kjønnsforskjeller i arbeidstid.

Mens kjønnsutjevning i både sysselsetting og arbeidstid er en generell tendens i de fleste yrkesgruppene, er utjevningen i arbeidstid overraskende svak i de nye yrkene. Dette kan bety en utvikling mot økt kjønnssegregering «internt» i disse yrkene, som forsterkes ytterligere i barnefasen. Men det kan også signalisere en økt forståelse for at det bør være mulig å mestre de «nye» jobbene og samtidig ha et familieliv og forpliktelser utenom jobben.

Et spørsmål som følger naturlig av analysen, er om vår definisjon av det nye arbeidslivet og kategoriseringen av nye og moderne versus tradisjonelle yrker fanger opp de utviklingstrekkene vi er ute etter. Vi vil særlig peke på én innvending mot vår kategorisering av yrkesgrupper: Den yrkeskategorien som stemmer best overens med kjennetegnene ved det nye arbeidslivet, er lederne. I vår analyse fremstår de som det nye arbeidslivets «kjernetropper» når det gjelder arbeidstidsutvikling og arbeidstidsutjevning og dermed arbeidstidskultur mellom kvinner og menn. Når vi likevel har valgt å skille ut lederne som egen gruppe, er det nettopp for å kunne identifisere særtrekk ved deres arbeidstid og tidskultur. Samtidig omfatter gruppen ledere sannsynligvis svært mange som driver sin virksomhet etter gamle, tradisjonelle prinsipper.

Vårt utgangspunkt har derfor vært at de definerte nye yrkesgruppene er mer rendyrket «nye» i arbeidsinnhold og arbeidsorganisering. Ikke desto mindre har dette, som analysen viser, i liten grad nedfelt seg i form av spesielt lange og grenseløse arbeidsdager.

Referanser

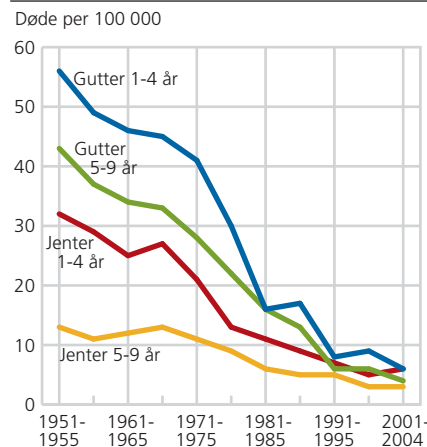
- Gimmestad, J. (2006a, 22. oktober): «600 000 for ferskinger», *Aftenposten*, Jobb. s. 4.
- Gimmestad, J. (2006b, 22. oktober): «Trives i retts-salen», *Aftenposten*, Jobb. s. 5.
- Kvande, E. og B. Rasmussen (red.) (2007): *Arbeidslivets klemmer. Paradoks i det nye arbeidslivet*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Petterson, S.V., R. Kjeldstad og E.H. Nymoen (2007): «Mødre, fedre og det nye arbeidslivet: Yrkesforskjeller i arbeidstid», i Kvande, E. og B. Rasmussen (red.): *Arbeidslivets klemmer. Paradoks i det nye arbeidslivet*, Bergen: Fagbokforlaget, 168-195.
- Rasmussen, B. (2002): «Når jobben tar livet», i: Forseth, U. og B. Rasmussen (red.), *Arbeid for livet*, 131-144. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Statistisk sentralbyrå (2002): Yrkeskatalog pr. november 2002. Ajourført utgave, *Statistisk sentralbyrås håndbøker 72*.
- Statistisk sentralbyrå (1998): *Standard for yrkesklassifisering*, NOS C521.
- Støren, L.A. og C.Å. Arnesen (2003): «Et kjønnsdelt utdanningssystem», i Raabe, M. (red.): *Utdanning 2003 – ressurser, rekruttering og resultater*, Statistiske analyser 60, Statistisk sentralbyrå.
- Torp, H. (2005): Det nye arbeidslivet: Forklaringer og konsekvenser, *Søkelys på arbeidsmarkedet 22*: 129-139.

Tryggere, men kanskje kjedeligere

Risikoen for at et lite guttebarn skal dø i en ulykke er i dag om lag en niendedel av hva den var i 1950- og 1960-årene. Også for jenter er risikoen sunket dramatisk. Barn drukner sjeldnere nå enn da, blant annet fordi vi har sluttet å hente vann i brønnen. Også trafikken er langt mindre farlig for barn nå enn da, selv om trafikkvolumet har mange-doblet seg. Har barndommen blitt bedre av den grunn?

Dag Ellingsen

Figur. Dødsfall ved ulykker 1951-2004. Femårige gjennomsnittsrater, etter aldersgrupper og kjønn. Per 100 000

Kilde: Dødsårsaksstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Dag Ellingsen er sosiolog, seniorforsker ved Agderforskning og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. Han har utgitt flere bøker, blant andre «Kvinnekroppens kår» (sammen med Ulla-Britt Lilleaas) og «Krigsprofitørene og rettsoppjøret». (dag.ellingsen@ssb.no)

Figuren til venstre er mangetydig og interessant. For det første fordi den forteller en glad historie som overraskende få kjenner til. For det andre fordi den lærer oss mye om barns levekår. For det tredje fordi tolkningsmulighetene er flere; selv om figuren egentlig viser en solskinnshistorie, kan den også tyde på at barn i dag lever et liv der de ikke utsettes for ulykker og skader. De er mer beskyttet, overbeskyttet vil noen si. Og har vi fortalt for mange solskinnshistorier om 1950- og 1960-tallet?

Opptil ni ganger tryggere

Tallene i figuren er relative tall, det vil si at de måler risikoen for dødsulykker uansett hvor mange barn det er i hvert kull som vokser opp. De måler også den årlige gjennomsnittlige risikoen for at et barn skal dø. Tallene er årlige gjennomsnitt gjennom femårsperioder, slik at mer tilfeldige enkelthendelser ikke skal gi urimelige utslag. For eksempel var det slik at ulykken med båten Scandinavian Star i 1990 ga et tydelig utslag, noe som sier litt om hvor lave ulykkesfrekvensene er blitt. Vi har holdt barna under ett år utenfor, fordi man her har med en spesiell problematikk å gjøre. Den er knyttet til fenomener som spedbarnsdødelighet og krybbedød.

Tendensen i utviklingen er veldig klar. For både gutter og jenter, de minste og de litt større, har risikoen for å dø av ulykker blitt betydelig mindre de siste 50 årene. Gutter i alderen 1-4 år har gjennomgående vært mest utsatt, og på begynnelsen av 1950-tallet døde over 55 av 100 000 barn årlig i denne aldersgruppen. Nå er det bare seks av 100 000 som lider samme skjebne. Guttene mellom fem og ni år har hatt en tilsvarende utvikling, med utgangspunkt i en lavere rate for 50 år siden. Jentenes utvikling har også vært tydelig, men ikke så dramatisk.

«Will boys be boys»?

En av de interessante historiene som figuren forteller, er den om forskjellene mellom kjønnene. For drøyt 50 år siden var ulykkesrisikoen klart høyere blant guttene, særlig var forskjellen stor mellom gutter og jenter mellom fem og ni år. Nå er det knapt mulig å finne forskjeller mellom kjønnene i begge aldersgruppene under ti år. Det er først i tenårene at forskjellen blir tydelig. Vi skal ikke si så mye om denne siste aldersgruppen i denne artikkelen, det blir et litt annet tema. Vi skal bare konstatere at i 2001-2004 var den årlige gjennomsnittlige dødsraten for ulykker 31 per 100 000 for gutter i alderen 15-19 år, mot 8 per 100 000 for jenter i samme alder.

Et spennende spørsmål: Vil disse kjønnsforskjellene bestå blant tenåringene, eller vil tilværelsen også for disse aldersgruppene endres slik at guttene lever tryggere? Eller vil endrete kjønnsroller gjøre at jenter begynner å leve farligere?

På 1950-tallet var ulykkesrisikoen for barn og voksne nokså lik for menn, mens det blant kvinner var slik at jentebarna og de yngre blant de eldste kvinnene pekte seg ut med de høyeste dødsfrekvensene for sitt kjønn. Nå stiger dødsrisikoen ved ulykker for kvinner jevnt med økende alder. Blant de aller eldste kvinnene har risikoen alltid vært særlig høy. Blant menn ligger frekvensen lavt fram til tenårene, deretter holder den seg relativt høy fra tenårene og gjennom voksentilværelsen, for deretter å stige mot slutten av livet.

«Lyklige gatan»?

Hva døde barna av? Hva dør de av nå? Ulykkespanoramaet har forandret seg betraktelig (Gjertsen 1992). Grovt sagt hadde vi en periode på 1950-tallet da drukningsulykker var viktigste dødsårsak, deretter har det vært en sterk reduksjon i denne typen dødsulykker. Nedgangen i slike ulykker har antakelig noe med norske barns svømmeferdigheter å gjøre. Vel så viktig er det at vi lever annerledes. Mange barn døde fordi de ramlet ned i familiens vannreservoar, brønnen. I dag har vi ikke brønn ved hjemmet og knapt nok på hytta, særlig ikke av det usikrede slaget.

Fram til slutten av 1960-årene økte trafikkulykkene kraftig, og tok over som viktigste dødsårsak. Dette skjedde på et tidspunkt da trafikkvolumet var langt under det vi seinere har fått. I trafikken har vi, enkelt sagt, laget veier som

skiller barn, boligområder og biler bedre. I massebilismens barndom var det også farligere å være barn i bil, der de skled usikret omkring i baksetet.

I 2005 døde 19 barn under ti år av ulykker. Fem av dødsfallene skjedde i transportulykker, fem skjedde ved drukning, og fire var kvelningsulykker.

Trenger vi flere ulykker?

De fleste ville mene at den sterke nedgangen i dødsulykker blant barn bare er hyggelig. Er det ikke fantastisk at så mange barn har unngått å dø før livet deres har begynt for alvor? Er det ikke like flott at så mange foreldre, søsken, besteforeldre og så videre har fått se barn vokse opp uten å dø tidlig?

Professor Gunnar Breivik ved Norges idrettshøgskole tar sjansen på å provosere på dette feltet, og spør:

«Trenger vi flere barneulykker? Det er nemlig ikke sikkert at det er noe mål i seg selv at antall barneulykker skal gå dramatisk ned. Det kommer an på hvorfor de går ned. Vi kunne få ned barneulykkene dramatisk hvis vi dreserte barna fra de var små til å sitte stille på et flatt gulv innendørs.» (Breivik 2001).

Breivik iler til med å si at det bare er ulykker og skader som er livstruende, gir varige men eller blir kroniske som er av det onde. Ellers er ulykker tegn på barn som lærer og får glede gjennom livsutfoldelse og utprøving. Vår sikkerhetstenkning og det faktum at barn tilbringer stadig større del av sitt liv i voksenkontrollerte sammenhenger frarøver barna vesentlige goder. Passiviseringen kan også redusere helsen deres, mener han. Vi må ikke glemme den tryggheten som ligger i å mestre også det som ser farlig ut.

Barna i «Bakkebygrenda»

De tiårene da barnelivet var som farligst, var de tiårene da mor var mer hjemme enn noen gang senere. Verken før eller senere har kvinner i så høy grad stått utenfor yrkeslivet som i 1950- og 1960-årene. Men var ikke mor allestedsnærværende og kontrollerende? Ulykkestallene tyder ikke på det, uten at dette er ment som kritikk. Vi som vokste opp da, husker parolen om «å komme seg ut og leke sammen med de andre barna», og få oss frisk luft». Mor var hjemme og kunne oppsøkes der hvis det var noe, men verken hun eller andre sto ringside og vokter vår lek.

De synkende og lave barneulykkestallene er derfor også et viktig uttrykk for hvor barn tilbringer sine liv, og hvem som er rundt dem. For de fleste barn under ti år i dag tilbringes det meste av det våkne livet i samvær med voksne. Først i barnehagen, skolen eller skolefritidsordningen, deretter hjemme med foreldre eller i organiserte fritidsaktiviteter. Og mye av leken skjer med data-spill eller surfing på nettet.

Er dette et tilbakeskritt for barn, og skulle vi hatt flere skader og flere mindre ulykker, slik Breivik provoserer oss med? Det er usikkert. Det er mer sikkert at utviklingen er vanskelig å reversere. Vis oss den barnehagebestyreren som med vitende og vilje tør å gjøre lekeplassen mer usikker!

Referanser

Breivik, Gunnar (2001): «Oppvekst og frihet i et kontrollerende samfunn», i Erika Jahr (red). *Barn drikker ikke Kaffe latte – om barn i by*, Akribe forlag, side 214.

Gjertsen, Finn (1992): «Sterk reduksjon i dødsulykker blant barn», i *Samfunnsspeilet* 3, 1992, Statistisk sentralbyrå.

Lever de med tynn lommebok «over evne»?

De bruker mer penger enn hva deres registrerte inntekt tilsier. Lavinntektsgruppen har en levestandard som ligger nærmere den vanlige husholdning, men det skyldes neppe at de tar opp forbrukslån. Merforbruket er høyt blant unge under 30 år med lavinntekt. Verken studielån eller hjelp fra foreldre regnes som inntekt, men heller ikke det forklarer helt hvor pengene kommer fra. Kanskje er ikke registrert inntekt alltid det beste målet på levestandarden?

Enkelte grupper husholdninger med lav inntekt har et forbruk som er større enn inntekten. Først og fremst skjer det når minst to personer i husholdningen er sysselsatt, viser forbruksundersøkelsene foretatt ved Statistisk sentralbyrå (SSB). Forskjellen mellom forbruk og inntekt er også større blant de unge husholdningene enn blant de litt eldre med lav inntekt. Blant unge kan om lag halvparten av forskjellen forklares med studielån og overføringer fra foreldre. For andre lavinntekts-husholdninger er det lite som tyder på at økt gjeld er årsaken til at forbruket er større enn inntekten. Det må ha andre forklaringer.

I teorien skal forbruket være lik inntekten minus sparing. Høyere forbruk enn inntekt betyr ifølge lærebøkene at forbruket er lånefinansiert, eller at man bruker av formuen. I realiteten kan det være mange andre grunner enn gjeld eller sparing til avvik mellom registrert inntekt og registrert forbruk. Blant annet er registreringen av både inntekt og forbruk ufullstendig. Det er også forskjell på *hvordan* og *når* vi i SSB registrerer inntekt og forbruk.

Inntekt er hentet fra et register med utgangspunkt i selvangivelsene og refererer til kalenderåret. Den omfatter skattepliktige så vel som skattefrie inntekter, men naturligvis ikke slike inntekter som unndras i selvangivelsen. Den omfatter heller ikke studielån og overføringer fra foreldre eller andre private husholdninger. Forbruket registrerer vi ved å spørre et utvalg av befolkningen om deres forbruk. Vi ber den enkelte husholdning føre regnskap over hvor mye penger de bruker, og på hva, i en 14-dagers periode i inntektsåret. I tillegg intervjues de om en del større utgifter i løpet av de siste tolv månedene.

Merforbruket er betydelig

Det kan være flere mulige forklaringer på at forbruket i lavinntekts-husholdninger er større enn inntekten. Vi skal undersøke nærmere noen av dem. I SSB-rapporten *Lavinntekts-husholdningers forbruk* (Andersen 2007), som denne artikkelen bygger på, har vi sammenlignet årlig husholdningsinntekt etter skatt i inntektsregistret for 2001-2003 med de samme husholdningenes forbruksutgifter ifølge forbruksundersøkelsene 2001-2003. Tabell 1 viser at forbruksutgiften i lavinntektsgruppen er betydelig høyere enn inntekten. Det er med andre ord et betydelig *merforbruk* i denne gruppen.

Inntektsbegrepet omfatter alle inntekter som er registrert, både skattepliktige og skattefrie. Med unntak av eventuelle svarte inntekter vil inntekt etter skatt sette rammen for hvor mye husholdningene kan bruke, forutsatt at formuen ikke reduseres eller gjelden økes.

Arne S. Andersen

Begreper

I denne artikkelen brukes en del ord som for enkelte lesere kan være noe ukjente. I tekstboksene finner du forklaringer på begreper som «inntekt», «medianinntekt», «husholdning» og «lavinntekts-husholdning», og du får også beskrevet hvordan vi har samlet inn opplysninger om husholdningenes forbruk og inntekt.

Arne S. Andersen er sosiolog og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk.

Han har over 35 års fartstid i byrået og jobber spesielt med analyser av leveårene til grupper med lav inntekt. arne.andersen@ssb.no

Lavinntektshusholdninger

En husholdning omfatter personer som er fast bosatt i en bolig, og som har felles kost. En person tilhører **lavinnteksgruppen** hvis husholdningens **samlede inntekt etter skatt per forbruksenhet** er **lavere enn 60 prosent av medianinntekten**. Medianinntekten er midtpunktet i fordelingen av husholdninger etter ekvivalentinntekt, det vil si husholdningens inntekt etter skatt delt med antallet forbruksenheter i husholdningen.

I **2003** hadde lavinntektshusholdningene en samlet inntekt etter skatt per forbruksenhet **under 128 500 kroner**. Aleneboende tilhørte lavinnteksgruppen hvis de hadde inntekt etter skatt under dette beløpet. For **par med to barn** under 16 år gjaldt det hvis de i 2003 hadde inntekt etter skatt **under 269 850 kroner**.

Lavinntektshusholdningen har lavere forbruk enn gjennomsnittshusholdningen (se tekstboks med definisjon). Det er imidlertid ingen forskjell i forbruket mellom de tre lavinnteksgruppene med lavest inntekt (tabell 1). Gruppen med inntekt lavere enn 70 prosent av medianinntekten (se tekstboks) har bare et litt høyere forbruk enn de andre lavinnteksgruppene. Samtidig er gjennomsnittlig inntekt etter skatt naturligvis lavere jo lavere innteksgruppen. Det betyr at det er et betydelig *merforbruk* i lavinnteksgruppene, og størst i gruppen med lavest inntekt. Her er det årlige forbruket i gjennomsnitt om lag 125 000 kroner høyere enn inntekten.

Gjennomsnittlig forbruk i de to gruppene med lavest inntekt bygger på svar fra et lite antall husholdninger, og er derfor beheftet med en viss usikkerhet. Men selv om en tar hensyn til usikkerheten, er det årlige merforbruket større enn om lag 90 000 kroner. Det er likevel ikke tvil om at merforbruket også her er betydelig. I den lavinnteksgruppen vi er spesielt interessert i, definert ved 60 prosent av medianinntekten, er merforbruket om lag 60 000 kroner.

Skyldes lave inntekter underskudd i næring?

Et problem i avgrensning av lavinntektshushold er husholdninger som av ulike grunner har negative inntekter. Det kan for eksempel være selvstendig næringsdrivende som i tidligere år har hatt underskudd i næringsdriften, eller husholdninger med store tap på verdipapirer. Disse har ikke nødvendigvis lav levestandard på tidspunktet for datainnsamling til forbruksundersøkelsen.

Det er imidlertid få slike husholdninger. Selv i den laveste lavinnteksgruppen utgjør de bare et par prosent av husholdningene.

For å vurdere virkningen av eventuelle store negative inntekter har vi også presentert medianen i fordelingen av inntekt etter skatt, det vil si midtpunktet i denne fordelingen. Tabell 1 viser at, med unntak av laveste lavinnteksgruppe, er medianinntekten ikke vesentlig høyere enn gjennomsnittlig inntekt. For den laveste lavinnteksgruppen er forskjellen mellom total forbruksutgift og medianinntekten fortsatt svært høy.

Levestandarden er undervurdert

Dersom en vurderer forbruksutgiften til husholdningene som et uttrykk for levestandard, må en også ta hensyn til at lavinntektshusholdningene er mindre enn gjennomsnittshusholdningen. Vi skal derfor vise inntekter og forbruksutgifter korrigert for husholdningenes størrelse og sammensetning. Tabell 2 viser at forskjellen mellom lavinnteksgruppen med høyest inntekt og de andre lavinnteksgruppene omtrent forsvinner.

Tabell 1. Inntekt etter skatt og total forbruksutgift for lavinntektshusholdninger. 2001-2003. Kroner

	Total forbruks- utgift	Inntekt etter skatt	Forbruk minus inntekt	Median inntekt etter skatt	Antall personer i husholdningen	Antall svar
Alle	304 800	348 700	-43 900		2,18	3 279
Lavinnteksgruppe						
40 prosent av median	177 400	50 900	126 500	56 800	1,25	48
50 prosent av median	172 600	83 900	88 700	84 300	1,40	102
60 prosent av median	173 700	115 500	58 200	114 400	1,52	227
70 prosent av median	194 400	145 100	49 300	130 300	1,69	423

Kilde: Forbruksundersøkelsene 2001-2003, Statistisk sentralbyrå.

Levestandarden til lavinntektsgruppen synes å være undervurdert når en bare ser på inntekt. Det bildet en får av forskjeller i levestandard ut fra forbruksutgift, er vesentlig mindre dramatisk enn det en får ut fra inntekt etter skatt. Mens gjennomsnittlig inntekt etter skatt for lavinntektsgruppen (60 prosent) bare er 33 prosent av gjennomsnittlig inntekt etter skatt for alle husholdninger, er total forbruksutgift for denne lavinntektsgruppen 57 prosent av total forbruksutgift for alle husholdninger (tabell 1).

Tar en også hensyn til husholdningsstørrelse og -sammensetning ved å regne inntekt og forbruk per forbruksenhet, blir forbruket (per forbruksenhet) enda nærmere gjennomsnittet for alle. Mens gjennomsnittlig inntekt etter skatt per forbruksenhet for denne lavinntektsgruppen er vel 40 prosent av gjennomsnittet for alle husholdninger, er det tilsvarende tallet for total forbruksutgift om lag 70 prosent (tabell 2).

Unge og aleneboende i flertall

Gruppen med lavest inntekt er veldig spesiell. Om lag 90 prosent er ungdom under 30 år. I lavinntektsgruppen med inntekt under 60 prosent av medianen, som vi skal se nærmere på i resten av artikkelen, er aldersfordelingen betydelig jevnere. Men fortsatt er unge husholdninger under 30 år overrepresentert, og sammen med de eldste husholdningene over 66 år utgjør de om lag to tredeler av lavinntektsgruppen.

I lavinntektsgruppen med lavest inntekt er det store flertallet enpersonhusholdninger (90 prosent). Selv i lavinntektsgruppen med høyest inntekt består om lag to av tre husholdninger av aleneboende, og i bare en av seks husholdninger er det mer enn to personer.

Husholdningens inntekt

Husholdningens samlede inntekt omfatter både **skattepliktige og ikke skattepliktige inntekter**, for eksempel sosialhjelp, bostøtte fra Husbanken, stipend fra Statens lånekasse for utdanning (lån fra Statens lånekasse regnes ikke som inntekt).

Grunnen til at en bruker ekvivalentinntekt, altså deler husholdningens inntekt med antallet forbruksenheter, er at **store husholdninger** nødvendigvis må ha **store forbruksutgifter** for å opprettholde en bestemt standard enn en liten husholdning. Antallet **forbruksenheter i en husholdning** beregnes etter den såkalte modifiserte OECD-skala som også benyttes av EUs statistikkbyrå (Eurostat). Hvert medlem av husholdningen tildeles en vekt, første voksne får vekt 1, andre voksne vekt 0,5, mens barn 0-15 år tildeles vekt 0,3.

Forbruksundersøkelsen

Forbruksundersøkelsen er en årlig undersøkelse basert på **besøksintervjuer** og **føring av utgiftshefter** i et representativt utvalg av husholdninger. Det trekkes et utvalg av **husholdningene til 2 200 personer** fra 0 til 84 år. Svarprosenten er lav, vel 50 prosent i årene 2001-2003.

Hver husholdning fører **regnskap i 14 dager**. Utvalget er jevnt fordelt over de 26 regnskapsperiodene i året. Enkelte større utgifter de siste tolv månedene, for eksempel til bolig og kjøp av bil, samles inn gjennom intervju. Alle andre utgifter samles inn gjennom regnskapsføring.

Frafallet i forbruksundersøkelsen er stort, og det er skjevt sammensatt på enkelte variabler. Andelen med lavinntekt er mindre enn i andre undersøkelser. Andelen **lavinntekthusholdninger** (60 prosent) blant husholdninger med **hovedinntektstaker 16-84 år** er **10,7 prosent** ifølge forbruksundersøkelsen, og 14,4 prosent ifølge EU-SILC (Andersen 2007). Ikke-sysselsatte ser ut til å være litt overrepresentert i forbruksundersøkelsen. Her utgjør **lavinntekthusholdninger uten sysselsatte 65 prosent**. De tilsvarende tallene i EU-SILC 2004 er 57 prosent. Det er vanskelig å si hva konsekvensene av dette er i forhold til problemstillingen som behandles her.

Vi ser at **merforbruket er minst blant ikke-sysselsatte**. Hvis det forhold at det er for få lavinntekthusholdninger i forbruksundersøkelsen, skyldes at det er for få ikke-sysselsatte lavinntekthusholdninger, vil det trekke i retning av at merforbruket er undervurdert.

Tabell 2. Inntekt etter skatt og totalt forbruk per forbruksenhet for lavinntektsgrupper. 2001-2003. Kroner

	Forbruk	Inntekt	Forskjell mellom forbruk og inntekt	Antall svar
Alle	192 900	224 800	-31 900	3 279
Lavinntektsgruppe				
40 prosent av median	155 500	47 500	108 000	48
50 prosent av median	142 800	70 400	72 400	102
60 prosent av median	131 700	93 200	38 500	227
70 prosent av median	139 000	110 100	28 900	423

Kilde: Forbruksundersøkelsene 2001-2003, Statistisk sentralbyrå.

Hvor kommer merforbruket fra?

Det kan være forskjellige forklaringer på at forbruket i lavinnteksgruppene er vesentlig større enn inntekt etter skatt.

- Noe av forskjellen skyldes på hvilken måte boligutgifter beregnes i forbruksundersøkelsen.
- Studenter finansierer deler av forbruket med studielån.
- Lavinnteksgruppene får overføringer som ikke er registrert som inntekt, fra andre husholdninger.
- Lavinntektshusholdninger lever på lån i en kortere periode.
- Lavinntektshusholdninger lever av formue, helt eller delvis.
- Det er manglende samsvar mellom situasjonen i inntektsåret og på tidspunktet for registrering av forbruksutgifter.
- Merforbruket skyldes «svarte» inntekter.

Beregnete og faktiske boligutgifter

I tillegg til de mer substansielle forklaringer på merforbruket, som vil bli beskrevet senere, kan avvik mellom forbruk og inntekt henge sammen med hvordan boligutgiftene beregnes. I forbruksundersøkelsen inngår ikke den faktiske utgiften til renter på boliglån for eide boliger. Isteden beregnes en markedsleie ut fra boligens størrelse og beliggenhet. Her erstatter vi denne beregnede markedsleien med den faktiske renteutgiften for eventuelle boliglån.

Tabell 3 viser at bruken av beregnet markedsleie i forbruksundersøkelsen fører til at total forbruksutgift blir større i lavinntektshusholdningene enn om bare de faktiske renteutgiftene inngår, og at merforbruket derfor overvurderes. Betydningen av dette er størst i lavinnteksgruppene med høyest inntekt. I lavinnteksgruppen definert med 60 prosent av medianen som lavinntektsgrense, reduseres merforbruket fra om lag 58 000 kroner til 43 000 kroner.

Formuesendringer forklarer lite

Den mest nærliggende forklaringen på merforbruk er at lavinntektshusholdningene låner til forbruk eller bruker av oppsparte midler. Men analysen

Tabell 3. **Inntekt etter skatt og total forbruksutgift for ulike lavinnteksgrupper. 2001-2003. 2003-kroner**

	Alle	Lavinntektsgrense. Prosent av median			
		40	50	60	70
Inntekt etter skatt	348 700	50 900	83 900	115 500	145 100
Total forbruksutgift	304 800	177 400	172 600	173 700	194 400
Merforbruk	-43 900	126 500	88 700	58 200	49 300
Beregnet markedsleie	35 600	6 300	10 300	17 500	21 500
Årlige renter på boliglån	17 300	700	1 300	2 000	3 000
Merforbruk ved faktisk boligutgift	-62 200	120 900	79 700	42 700	30 800
Antall svar	3 279	48	102	227	423

Kilde: Forbruksundersøkelsene 2001-2003, Statistisk sentralbyrå.

tyder på at bare lavinntektshusholdninger med hovedinntektstaker under 45 år har hatt en viss gjeldsøkning. En betydelig del av denne økningen skyldes studielån, og en stor del av den resterende gjeldsøkningen har antagelig med investeringer i bolig å gjøre, noe som ikke regnes som forbruk. Det er derfor lite grunnlag for å hevde at lavinntektsgruppen lever «over evne».

Analysen viser altså at lavinntektsgruppen ikke har tært på oppsparte midler. Med unntak for studenter som delvis lever på studielån, er det lite som tyder på at merforbruket kommer av endringer i formue. For den mer detaljerte beskrivelsen se rapporten (Andersen 2007).

Størst merforbruk blant unge

To viktige hypoteser er at blant unge kan studielån og overføringer fra foreldre være med på å forklare merforbruket. Verken studielån eller overføringer fra foreldre er regnet som inntekt i inntektsregistret (se også Løwe og Sæther 2007).

Hvis studielån og støtte fra foreldre bidrar vesentlig til forbruksmulighetene, vil en vente at merforbruket blant unge er større enn blant de litt eldre. Tabell 4 viser at det er unge lavinntektshusholdninger (under 30 år) som har størst merforbruk. Ved å regne forbruket på grunnlag av de faktiske boligutgifter er merforbruket blant unge vel 80 000 kroner, eller 60-70 prosent, høyere enn i husholdninger med hovedinntektstaker i alderen 30-44 år og 45-66 år.

Blant de eldste er forbruket mindre enn inntekten, noe som betyr at de sparer. I de to eldste aldersgruppene har få lavinntektshusholdninger svart på forbruksundersøkelsen, og resultatene er derfor noe usikre. Det er derfor også usikkert om de eldste faktisk sparer, slik tabell 4 viser.

Det store merforbruket blant unge i lavinntektsgruppen er i overensstemmelse med at unge har studielån og overføringer som ikke regnes som inntekt. Vi mangler data til mer direkte å teste disse hypotesene, fordi forbruksundersøkelsen ikke innhenter opplysninger om studielån. Hvor stor del av merforbruket som kan forklares av studielån og overføringer, er et spørsmål som vi skal forsøke å besvare med andre datakilder, nærmere bestemt den europeiske undersøkelsen EU-SILC (for mer om undersøkelsen se tekstboks.)

Tabell 4. Inntekt etter skatt og total forbruksutgift for lavinntektsgrupper (60 prosent av medianen), etter hovedinntektstakers alder. 2001-2003. 2003-kroner

	Hovedinntektstakers alder				
	Alle	16-29 år	30-44 år	45-66 år	67-84 år
Inntekt etter skatt	115 500	87 100	157 300	125 600	123 600
Total forbruksutgift	173 700	168 800	224 400	203 100	114 600
Merforbruk	58 200	81 700	67 100	77 500	-9 000
Beregnet markedsleie	17 500	1 600	21 800	32 400	30 500
Årlige renter på boliglån	2 000	700	5 000	3 400	900
Merforbruk ved faktisk boligutgift	42 700	80 800	50 300	48 500	-38 600
Forbruk per forbruksenhet	131 700	152 100	148 700	135 500	76 000
Inntekt per forbruksenhet	93 200	75 700	105 500	97 400	111 500
Antall svar	227	74	70	47	36

Kilde: Forbruksundersøkelsene 2001-2003, Statistisk sentralbyrå.

EU-SILC

EU-SILC er en **europeisk samordnet utvalgsundersøkelse** om **inntekt og levekår** . Undersøkelsen er årlig og har et bruttoutvalg på 8 500 personer i alderen 16 år og over, bosatt i Norge utenfor institusjon. I 2003 og 2004 ble om lag 6 000 personer intervjuet hvert år.

Til denne undersøkelsen knyttes også en rekke **opplysninger fra registre** , blant annet om **inntekt** fra året før og om **utdanning** . I undersøkelsen registreres hovedaktivitet i hver av årets måneder. Hvis en person har vært yrkesaktiv i minst to uker i en måned, regnes personen å ha yrkesaktivitet som hovedaktivitet. Det oppgis også hver måned om yrkesaktiviteten var på heltid eller deltid.

Ifølge EU-SILC er to av tre unge lavinntektshusholdninger (definert ved 60 prosent av medianen) i Norge skoleelever eller studenter. Nesten 80 prosent av disse tok opp studielån i 2003. Imidlertid utgjør studielånene regnet som gjennomsnitt for alle unge lavinntektshusholdninger, bare om lag 33 000 kroner. Regelmessig hjelp fra foreldre utgjør i gjennomsnitt for samme gruppe om lag 3 000 kroner i året. Samlet vil disse to kildene til forbruk bare gi litt mindre enn halvparten av merforbruket i unge lavinntektshusholdninger. Det betyr at det mest sannsynlig finnes andre viktige forklaringer.

Merforbruket øker med antallet sysselsatte

Manglende samsvar mellom arbeidssituasjonen i den to uker lange regnskapsperioden for forbruksundersøkelsen, og i inntektsåret, kan muligens gi noe av forklaringen på det store merforbruket i lavinntektsgruppen. Tabell 6 viser at merforbruket er størst i husholdninger med personer som var sysselsatt på intervjuetidspunktet, og særlig der det er minst to sysselsatte. En person regnes som sysselsatt hvis han/hun vanligvis har inntektsgivende arbeid i minst en time i uken rundt intervjuetidspunktet.

Tabell 5. Gjennomsnittlig lån fra Statens lånekasse for utdanning og overføringer fra private. Lavinntektshusholdninger (60 prosent) og andre husholdninger. 2003. Kroner

	Utdanningslån		Private overføringer		Lån og overføringer		Antallet svar	
	Lavinntekt	Andre Lavinntekt	Andre Lavinntekt	Andre Lavinntekt	Andre Lavinntekt	Andre Lavinntekt	Andre	Andre
Alle	17 500	2 600	1 500	300	19 000	2 900	596	5 374
16-29 år	32 600	7 500	2 700	400	35 300	8 000	303	559
30-44 år	7 100	2 500	300	500	7 500	3 000	128	1 871
45-66 år	2 000	2 200	700	200	2 700	2 500	79	2 308
67-84 år	0	100	0	100	0	100	86	636

Kilde: EU-SILC 2004.

Tabell 6. Inntekt etter skatt og total forbruksutgift for lavinntektsgrupper (60 prosent), etter antall sysselsatte i husholdningen. 2001-2003. 2003-kroner

	Alle	Antall sysselsatte		
		0	1	2+
Inntekt etter skatt	115 500	108 400	109 400	216 800
Total forbruksutgift	173 700	144 900	200 300	344 400
Merforbruk	58 200	36 500	90 900	127 600
Beregnet markedsleie	17 500	18 700	12 700	26 700
Årlige renter på boliglån	2 000	800	3 100	9 400
Merforbruk ved faktisk boligutgift	42 700	18 600	81 300	110 300
Husholdsstørrelse	1,52	1,29	1,56	3,70
Antall svar	227	116	68	43

Kilde: Forbruksundersøkelsene 2001-2003, Statistisk sentralbyrå.

Blant husholdninger der ingen er sysselsatt, er merforbruket bare 18 000 kroner. Det skyldes i noen grad at snaut 40 prosent av husholdningene i denne gruppen er pensjonister. Like stor andel av gruppen er unge under 30 år. Merforbruket for husholdninger uten sysselsatte, betraktet som gruppe, vil stort sett forsvinne om en tar hensyn til lån fra Statens lånekasse for utdanning og overføringer fra private husholdninger. Studielån og overføringer fra foreldre utgjør i om lag 16 000 kroner i året i alle husholdninger uten sysselsatte.

Husholdninger med sysselsatte har et betydelig merforbruk, på vel 80 000 kroner i husholdninger med én sysselsatt og over 100 000 kroner i husholdninger med to eller flere sysselsatte. Andelen unge er stor også i gruppene med en eller flere sysselsatte, og gjennomsnittlig studielån er litt større i disse gruppene enn i husholdninger uten sysselsatte (om lag 25 000 kroner). Merforbruket er imidlertid større i husholdninger med sysselsatte. Derfor bidrar studielån i liten grad til å forklare merforbruket i disse gruppene.

Vi kan ikke på grunnlag av forbruksundersøkelsen avgjøre i hvilken grad dette merforbruket skyldes avvik mellom yrkesaktiviteten i den to-uker lange regnskapsperioden i forbruksundersøkelsen og i inntektsåret. Vi skal bruke andre datakilder for å undersøke hypotesen om avvik mellom yrkesaktivitet i regnskapsperioden og inntektsåret nærmere.

Merforbruket synes å være reelt

Kan det store merforbruket i husholdninger med en eller flere sysselsatte på intervjutidspunktet i forbruksundersøkelsen forklares med at sysselsetting på dette tidspunktet stemmer dårlig overens med arbeidssituasjonen ellers i inntektsåret?

Det er større ustabilitet i jobb blant lavinntektshusholdninger, og særlig blant unge, enn blant husholdninger som ikke er med i lavinntektsgruppen. Mange unge arbeider bare deler av året. Ellers er de i utdanning eller er arbeidsledige. Mange veksler også mellom deltids- og heltidsarbeid (Bø og Molden 2000). Siden de unge utgjør en betydelig del av lavinntektsgruppen, kunne en vente at arbeidssituasjonen når forbruket måles, avviker fra arbeidssituasjonen i inntektsåret. En kortere periode med god arbeidsinntekt kan midlertidig føre til et høyere forbruk i perioden da forbruket registreres, selv om det ikke nødvendigvis er et merforbruk i husholdningen målt på årsbasis.

Dersom en person er helårs yrkesaktiv, er det et tegn på at sysselsettings-situasjonen er forholdsvis stabil. Det er mindre sannsynlig at personer som arbeider hele året, jobber særlig mye mer eller mindre i den perioden forbruket registreres, slik tilfellet kan være for dem som jobber deltid. Selv om en husholdning ikke har helårs yrkesaktive, er det ikke *nødvendigvis* et avvik

mellom sysselsettingssituasjonen og forbruket i intervjuperioden i forhold til året ellers, men vi kan vanskelig si at det er lite sannsynlig.

Nesten en av fire lavinntektshusholdninger totalt har helårs yrkesaktive medlemmer. I den halvparten som har én sysselsatt, er omtrent halvparten yrkesaktive hele året. I lavinntektshusholdningene med minst to sysselsatte, er det minst én helårs yrkesaktiv i tre av fire husholdninger.

Antallet måneder med yrkesaktivitet som hovedaktivitet i løpet av året er betydelig i lavinntektshusholdninger med sysselsatte på intervjutidspunktet. Husholdninger med minst to sysselsatte på intervjutidspunktet har til sammen nesten 17 måneder med yrkesaktivitet som hovedaktivitet, herav omtrent 12 måneder på heltid. Husholdninger med én sysselsatt har om lag 7 måneder med yrkesaktivitet som hovedaktivitet, vel 4 måneder av dette på heltid.

Dette peker i retning av at bare en liten andel husholdninger med minst en sysselsatt har forskjellig yrkesaktivitet på intervjutidspunktet og i inntektsåret. Særlig i husholdninger med minst to sysselsatte utføres det et betydelig antall arbeidstimer i løpet av året. I tillegg til nesten tolv måneder på heltid kommer nesten seks måneder på deltid. I husholdninger med én sysselsatt på intervjutidspunktet er samlet antall arbeidstimer mer begrenset.

Avvik i jobbsituasjonen?

Vi har hatt som hypotese at merforbruket i lavinntektshusholdninger der en eller flere er sysselsatt på intervjutidspunktet, kan skyldes at yrkesaktiviteten avviker fra den som ble registrert i inntektsåret som helhet. Hva kan konklusjonen være ut fra

ovenstående?

Siden det ikke er mulig å se en direkte sammenheng mellom forbruk, inntekt og arbeidstid, er det vanskelig å konkludere presist. Likevel kan opplysningene gi antydninger om sammenhenger.

I lavinntektshusholdninger med minst to sysselsatte på intervjutidspunktet er yrkesaktiviteten som vist ovenfor, betydelig gjennom året. Det synes derfor vanskelig å forklare det store merforbruket ved at de har «normal» sysselsetting i regnskapsperioden for forbruksundersøkelsen, mens den resten av året er lav.

Blant lavinntektshusholdninger med én yrkesaktiv på intervjutidspunktet er det vanskeligere å utelukke at merforbruket skyldes avvik i sysselsetting fra året som helhet. Disse husholdningene har seks måneder med inntektsgivende arbeid som hovedaktivitet, hvorav vel fire måneder på heltid. Nesten

halvparten av disse husholdningene har helårs yrkesaktive. Her er det lite sannsynlig at avvik i sysselsetting kan forklare merforbruk.

I husholdninger med én sysselsatt på heltid er det ni måneder i året med yrkesaktivitet som hovedaktivitet, og nesten alle disse månedene er måneder med arbeid på heltid. Disse husholdningene utgjør sammen med husholdninger som har minst to sysselsatte på heltid, vel 20 prosent av alle lavinntekts-husholdninger. For de som har én heltidssysselsatt, må derfor konklusjonen bli den samme som for husholdninger med minst to sysselsatte, at det ikke er noe stort avvik mellom sysselsettingssituasjonen på intervjudispunktet og ellers i inntektsåret. For andre lavinntektshusholdninger med én sysselsatt er konklusjonen mer usikker.

Med unntak for de to tredeler av lavinntektshusholdningene som er uten sysselsatte, synes mesteparten av det store merforbruket vanskelig å forklare. Det gjelder særlig for husholdninger med minst to sysselsatte.

Er registreringen av inntekt god nok?

Lavinntektshusholdninger bruker ifølge forbruksundersøkelsen vesentlig mer enn den registrerte inntekten. Forskjellen er størst i gruppen med lavest inntekt. Dersom en hadde perfekte mål på forbruksutgift og inntekt, ville dette i teorien bety at lavinntektshusholdningene enten hadde økt sin gjeld eller redusert formuen.

Med ett unntak tyder våre opplysninger ikke på at dette er tilfelle, i hvert fall er det langt fra tilstrekkelig til å forklare merforbruket. Formuen er ikke redusert, og gjelden har bare økt i yngre husholdninger. Denne økningen er antagelig for en stor del knyttet til opptak av studielån og til boliginvestering som ikke regnes som forbruk. Studenter finansierer delvis sitt forbruk med studielån som ikke blir regnet som inntekt. Blant unge husholdninger (under 30 år) forklarer studielån om lag halvparten av merforbruket.

Hvis redusert formue eller økt gjeld bare kan forklare mindre deler av merforbruket, må det skyldes at det er mangler ved registreringen av enten inntekt eller forbruk, eller begge. En nærliggende årsak til avvik mellom forbruk og inntekt er at store deler av forbruket registreres i en kort periode i inntektsåret. Det er vanskelig å påvise effekten av denne forskjellen i registrering. Men de analyser som er gjort, tyder ikke på at den korte registreringsperioden for deler av forbruket er en vesentlig forklaring på merforbruket.

Det må altså være andre mangler i registreringen av forbruk eller inntekt som er forklaringen. Siden forbruksutgiften er høyere enn inntekten etter skatt, og en vanligvis antar at forbruksundersøkelsen i noen grad undervurderer forbruket, retter mistanken seg mot mangler i registreringen av inntekt.

Referanser

Andersen, Arne S. (2007): *Lavinntektshusholdningers forbruk*, Rapport 2007/23, Statistisk sentralbyrå.

Løwe, Torkil og Sæther, Jan Petter (2007): *Studenters inntekt, økonomi og boforhold. Studenters levekår 2005*, Rapport 2007/2, Statistisk sentralbyrå.

Bø, Tor Petter og Thomas H. Molden (2000): *Arbeid, Sosialt utsyn 2000*, Statistiske analyser 35, Statistisk sentralbyrå.

Springbrett for integrering

Introduksjonsordningen skal gjøre nyankomne innvandrere i stand til å forsørge seg selv og sin familie, samtidig som de blir kjent med det norske samfunnet. Tre av fem er i arbeid eller utdanning året etter at de deltok i ordningen, men mange ser ut til å trenge supplerende sosialhjelp underveis. Vi har samlet data fra forskjellige registre for å se hvordan det har gått med deltakerne.

Bjørn Mathisen

Introduksjonsordningen ble iverksatt i september 2004 for å bidra til en lettere og raskere integrering av nyankomne flyktninger og innvandrere til det norske samfunnet. Alle kommuner som bosetter flyktninger, har plikt til å tilby introduksjonsprogrammet. Voksne innvandrere med en oppholdstillatelse som danner grunnlag for bosettingstillatelse, har rett og plikt til å gjennomføre 300 timer opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Med deltakelse på fulltid tar det normalt inntil to år. Det er kommunen som har ansvar for å tilrettelegge opplæringen. Målet er at deltakerne kommer over i arbeid eller utdanning. Noen av dem gjør det før de har fullført programmet.

Deltakerne har krav på en introduksjonsstønad som tilsvarer to ganger folketrygdens grunnbeløp, eller 126 000 kroner i 2006. De som er under 25 år, får ikke mer enn to tredjedeler av beløpet. Slik ønsker myndighetene å stimulere de unge nyankomne til å ta høyere utdanning med andre finansieringsordninger. Introduksjonsstøtten er en skattepliktig inntekt, og er helfinansiert av staten.

Programmet består av flere typer tiltak og kurs. Norsk språk og samfunnskunnskap står sentralt, dessuten språk- og arbeidspraksis. Praksisen tilbys ved utplassering på en arbeidsplass der deltakerne får språktrening og arbeids erfaring. For eksempel kan småbarnsmødre tilbys praksisplass i en åpen barnehage noen dager i uka.

Rettigheter og plikter

Introduksjonsloven fastsetter rett og plikt til å delta i introduksjonsprogrammet. Loven gjelder «nyankomne utlendinger med flyktningliknende bakgrunn mellom 18 og 55 år som har behov for grunnleggende kvalifisering». Ved å gi de nyankomne grunnleggende ferdigheter i norsk, innsikt i norsk samfunns liv og forberede dem på deltakelse i yrkeslivet og/eller utdanning er målet å gjøre dem i stand til å forsørge seg og sin familie. Det skal også styrke den enkeltes mulighet til å delta i samfunns livet generelt. Kommunene skal skreddersy introduksjonsprogrammet til den enkeltes behov for kvalifisering.

De som har rett til 300 timer med opplæring, kan ved behov få tilbud om ytterligere 2 700 timer opplæring i norsk. Opplæringen må gjennomføres i løpet av fem år. Selve programmet kan i særlige tilfeller utvides fra to til tre år.

Bjørn Mathisen er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. Han er statsviter med administrasjons- og organisasjonsvitenskap som hovedfag, og arbeider med innvandrrelatert statistikk og analyse. (bjorn.mathisen@ssb.no)

Egen introduksjonslov

Med lov **4. juli 2003** nr. 80 om introduksjonsordning og opplæring i norsk og samfunnskunnskap for nyankomne innvandrere (introduksjonsloven) ble både introduksjonsprogram og -stønad gjort **obligatorisk for kommunene** fra og med 1. september året et etter. Før det hadde et økende antall kommuner ulike prøveordninger for å integrere innvandrerne ved bosetting.

Ved å kombinere et program med en egen introduksjonsstønad vil lovgiveren sørge for at færrest mulig av nyankomne innvandrere blir avhengig av sosialhjelp fra første dag i Norge. Det er et av lovens formål at de aktivt yter noe, først og fremst til beste for seg selv, men også for samfunnet, for å gjøre seg berettiget til den økonomiske ytelsen.

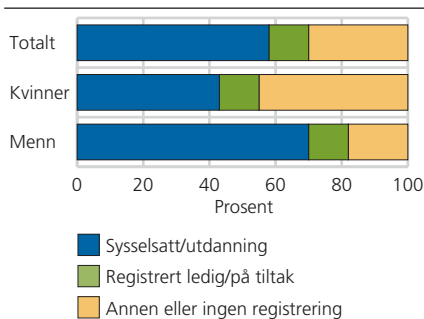
Introduksjonsordningen er dessuten et viktig verktøy for kommunene i integreringen av nyankomne. Loven stiller klare krav til kommunene og gir samtidig kommunen mulighet til å stille krav til den nyankomne.

Hvem deltar?

I løpet av 2005 deltok 8 500 personer i introduksjonsprogrammet. Av disse var i overkant av 6 000, eller 71 prosent, fremdeles i ordningen ved utgangen av året. Deltakelsen var jevnt fordelt på fylkene, sett i forhold til antall innbyggere. Av kommunene var det flest deltakere i Oslo, Bergen, Kristiansand og Trondheim. I 2005 var det flest deltakere fra Somalia, Afghanistan, Irak og Russland. Afghanistan hadde den høyeste andelen menn (70 prosent), mens Irak sto for den høyeste andelen kvinner (59 prosent).

For hele gruppa var kjønnsfordelingen 55, mot 45 prosent i menns favør. Flertallet av dem som deltar i ordningen, er mellom 26 og 35 år, og kvinneandelen synker med alder.

Figur 1. Personer som gikk ut av introduksjonsprogrammet i 2005, etter kjønn og status på arbeidsmarkedet i november 2006. Prosent

Kilde: Monitor for introduksjonsordningen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Hvordan går det etterpå?

Introduksjonsordningen er en storsatsing fra myndighetenes side. Betydelige resurser er brukt, og forventningene til resultatene er store. Regnskapstall som er rapportert inn fra kommunene, viser at samlet brutto driftsutgifter til introduksjonsstønad i 2006 var 850 millioner kroner, mot 705 millioner i 2005.

I alt 58 prosent av dem som gikk ut av introduksjonsordningen i løpet av 2005, var sysselsatt eller under utdanning i november 2006. 12 prosent var registrert arbeidsledig eller på tiltak, mens 30 prosent hadde annen eller ingen registrering. Av dem som avsluttet etter gjennomført program, var hele 65 prosent sysselsatt eller under utdanning. Arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen uttalte i desember 2007 at disse tallene viser at integreringen er på rett vei.

Datagrunnlaget gir oss et relativt finmasket bilde over hvor vi finner igjen personene som gikk ut av programmet. Vi kan vite hvorvidt de er i jobb, om de har satt seg på skolebenken på universitetet eller på videregående skole, om de er arbeidsledige eller på arbeidsledighetstiltak. For statistikk- og analyseformål har vi valgt å dele inn de mange ulike «statusene» i tre grupper. Ellers ville man fort ende opp med for små tall i hver kategori til at det lot seg publisere av personvern hensyn. Følgende tredeling er en god måte å beskrive grad av tilknytning til arbeidslivet på:

- **Sysselsatt/under utdanning.** Gjelder for 58 prosent, eller 1 318 personer. Denne gruppen er satt sammen av dem som kun er registrert som sysselsatt, kun under utdanning, eller kombinerer sysselsetting og utdanning. Her er andelen henholdsvis 39, 11 og 9 prosent.
- **Registrert ledig/på tiltak.** Denne gruppen utgjør 12 prosent, eller 274 personer, herunder de som er registrert ledige hos NAV, 8 prosent, og de som deltar på ordinært arbeidsmarkedstiltak, 5 prosent. Denne gruppen må kunne sies å ha en betydelig større grad av tilknytning til arbeidslivet enn den tredje kategorien, fordi de er inne i et aktivt løp rettet mot sysselsetting.
- **Annen eller ingen registrering** per november 2006. Gjelder 30 prosent, eller 669 personer. Her er graden av tilknytning til arbeidsmarkedet svakest. 3 prosent er NAV-registrert som yrkeshemmet, 1 prosent som langtids-sykemeldt eller under rehabilitering, og under 1 prosent er uførepensjonert. I alt 17 prosent er ikke registrert i noen av de tilgjengelige datakildene, mens 8 prosent er registrert som mottakere av sosialhjelp.

Menn i større grad i arbeid

Blant dem som var kommet i arbeid eller utdanning, var det nesten dobbelt så stor andel av menn som av kvinner. Kvinners andel var dobbelt så stor blant dem som hadde liten eller ingen tilknytning til arbeidslivet. Kjønnforskjellen for utdanning er betydelig mindre enn for arbeidslivet. Menn er litt oftere enn kvinner registrert som arbeidssøkende, mens kvinner er i litt større grad med på tiltak.

Yngre setter seg på skolebenken

I aldersgruppen 18-25 år er hele 67 prosent i arbeid og utdanning, av alle som gikk ut av introduksjonsordningen i 2005. Det er i denne aldersgruppen vi finner størst andel på skolebenken. 31 prosent er kun i arbeid, og henholdsvis 21 og 15 prosent er kun under utdanning eller under utdanning kombinert med arbeid.

Mens graden av deltakelse i arbeid og utdanning synker med alderen, øker sannsynligheten for å være registrert ledig eller være på tiltak opp til 45-årsalder, for så å synke igjen. Andelen personer med annen eller ingen registrering øker litt med alder, før den gjør et betydelig hopp opp til over 60 prosent for dem som er 56 år og over. Dette utslaget forsterkes av at så å si alle som er blitt uføretrygdet, er 56 år og eldre. Denne aldersgruppen består vel å merke kun av til sammen 34 personer.

Afghanistan på topp

Blant de fem store deltakerlandene varierte andelen som var kommet i arbeid eller utdanning, fra 47 prosent for Somalia til 66 prosent for Afghanistan. Somalia hadde den største andelen registrert ledige eller på tiltak, 16 prosent, mens Afghanistan hadde lavest andel ledige eller på tiltak, 10 prosent. I den andre enden av skalaen hadde Somalia og Irak hadde prosentvis flest med den laveste graden av arbeidsmarkedstilknytning, det vil si annen eller ingen registrering, henholdsvis 36 og 35 prosent. Afghanistan hadde den laveste andelen i denne kategorien, 24 prosent (figur 2).

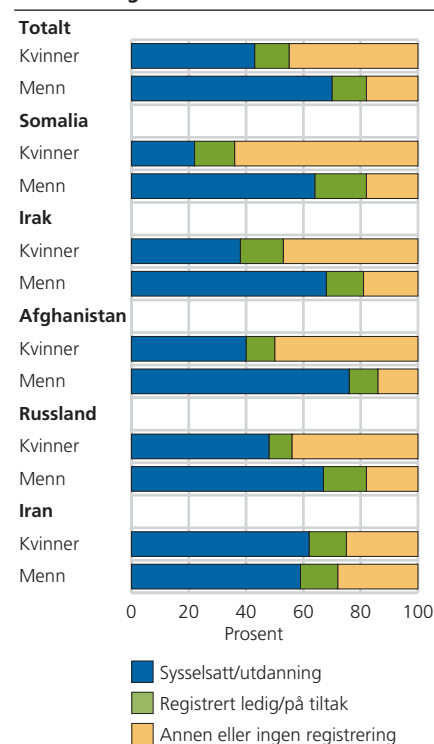
Innvandringsgrunn kan ha en betydning

Hvorvidt innvandrerne er i jobb året etter introduksjonsprogrammet, ser ut til å variere etter innvandringsgrunn. De som er kommet til Norge som overføringsflyktninger, har den høyeste andelen i arbeid/utdanning, hele 65 prosent. Denne gruppen består nesten av dobbelt så mange menn som kvinner. Såkalte primærflyktninger, det vil si de som har fått asyl eller opphold på humanitært grunnlag, ligger ikke langt etter i arbeid eller utdanning, med 61 prosent. Blant de familiegjenforente med en flyktning var kun 41 prosent i arbeid/utdanning. I gruppen familiegjenforente som var uten noen eller annen registrering i november 2006, var ni av ti kvinner.

Det ser ut til å være relativt stor variasjon mellom kommuner i situasjonen for innvandrerne som deltok i introduksjonsprogrammet i november 2006. Figur 2 tar utgangspunkt i de kommunene som har hatt flest deltakere. Den sier ingen ting om i hvilken grad personene fortsatt er bosatt og eventuelt sysselsatt i samme kommune. Variasjonene reflekterer trolig i større grad egenskaper som kjønn, alder og sammensetning av deltakergruppen i kommunen enn de reflekterer egenskaper ved selve kommunen. Sagt med andre ord: Kommuner som har mange mannlige introduksjonsdeltakere fra Afghanistan, vil ha høyere «suksessrater» enn kommuner der deltakerne domineres av kvinner fra Somalia.

Kjønnforskjellen i deltakelse i arbeidslivet er minst blant dem som gjennomførte programmet i Bærum kommune, og størst blant dem som gjennomførte

Figur 2. Personer som gikk ut av introduksjonsprogrammet i 2005, etter status på arbeidsmarkedet i november 2006. Utvalgte land. Prosent

Kilde: Monitor for introduksjonsordningen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. Mottakere av introduksjonsstønadsom samtidig mottok sosialhjelp. November 2006. Absolutte tall og prosentandel

Alder og kjønn	Personer som mottok introduksjonsstønadsom november 2006	Derav personer som mottok introduksjonsstønadsog samtidig sosialhjelp i november 2006	Prosentandel
Begge kjønn	5 596	1 321	24
Menn	2 791	808	29
Kvinner	2 805	513	18
Under 25 år			
Menn	492	153	31
Kvinner	521	109	21
25 år og eldre			
Menn	2 299	655	28
Kvinner	2 284	404	18

Kilde: Seksjon for levekårsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

programmet i Harstad. Samtidig har mannlige deltakere fra Harstad den høyeste graden av deltakelse i arbeidslivet av alle. Videre er det stor variasjon i andelen som står registrert arbeidsledige eller på arbeidsmarkedstiltak hos NAV. De er relativt få i Trondheim og Bærum, men relativt mange i Bamble, Bodø og Oslo.

Én av fire får sosialhjelp i tillegg

En av de grunnleggende ideene bak innføringen av introduksjonsstøtten var å skape et alternativ til sosialhjelp. Tanken var at man ville unngå den stigmatiseringen som følger med det å være en passiv mottaker av en økonomisk ytelse. Mot forpliktende deltakelse i introduksjonsprogrammet mottar man en «lønn» i form av introduksjonsstøtten.

Men dekker støtten de grunnleggende behovene deltakerne har? I hvilken grad er de avhengig av supplerende sosialhjelp?

I FAFOs evaluering av introduksjonsordningen fra 2007, «Med rett til å lære og plikt til å delta», vises det til at i mange kommuner er deltakere avhengig av sosialhjelp ved siden av introduksjonsstøtten.

Dette funnet bekreftes i registerbaserte undersøkelser foretatt i Statistisk sentralbyrå. Vi har sett nærmere på de deltakerne som mottok introduksjonsstøtten i november 2006. Det var oppunder 6 000 personer. Av disse mottok 24 prosent, eller i overkant av 1 300 personer, sosialhjelp i samme måned (tabell 1).

Andelen som mottar sosialhjelp i tillegg til introduksjonsstøtten, er litt høyere blant dem under 25 år, men langt fra så stor som man kanskje kunne forvente ut fra det betydelig lavere støttnivået, ment til å stimulere til utdanning.

Tallene vi presenterer, gir et inntrykk av behovet for supplerende sosialhjelp. SSB vil i løpet av høsten utvide kunnskapsgrunnlaget om dette behovet.

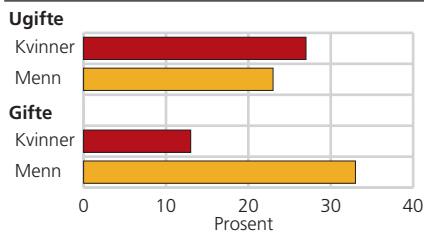
Størst behov blant hovedforsørgere

Betydelig flere menn enn kvinner er mottakere av supplerende sosialhjelp, 29 mot 18 prosent. Dette kan se ut til å henge sammen med rollen som hovedforsørger. Blant gifte menn er tallet 33 prosent, for gifte kvinner 13 prosent. Blant ugifte er andelen blant kvinner litt høyere (figur 3).

Denne tendensen går igjen i alle de store innvandrergroppene, med ett unntak. Kvinner med bakgrunn fra Somalia er i like stort omfang som menn mottakere av sosialhjelp mens de deltar i introduksjonsprogrammet (figur 4). Denne gruppen har den klart høyeste andelen med kvinnelige aleneforsørgere.

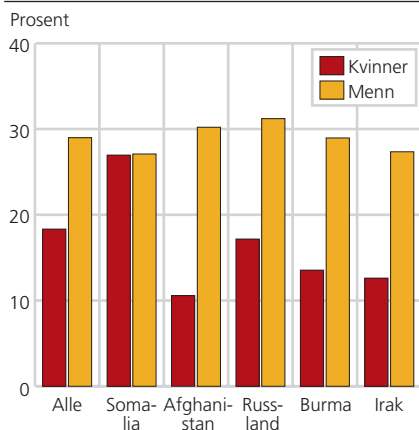
Tendensene som SSB har fanget opp frem til november 2006, tyder på at introduksjonsordningen kan bidra til å gi nyankomne innvandrere raskere fotfeste ute i samfunnet. Vi vil fortsette å følge ordningen i årene fremover. Omfanget av deltakelse blir kartlagt ut fra den kommunale statistikken i KOSTRA-systemet, mens registerbaserte undersøkelser vil kunne følge deltakernes løpebane i årene etter at programmet er fullført.

Figur 3. Prosentandel som mottok sosialhjelp i tillegg til introduksjonsstøtten. November 2006. Kjønn og ekteskapslig status

Kilde: KOSTRA, egne beregninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Prosentandel personer som mottok sosialhjelp i tillegg til introduksjonsstøtten. November 2006. Kjønn og utvalgt landbakgrunn

Kilde: KOSTRA, egne beregninger, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Kavli, Hanne, Anniken Hagelund og Magne Bråthen (2007): *Med rett til å lære og plikt til å delta*, FAFO-rapport 2007:34, FAFO.

Mathisen, Bjørn (2007): *Monitor for introduksjonsordningen 2007*, Rapport 2007/43, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2007): *Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere 2006* (<http://www.ssb.no/introinnv/>).

Statistisk sentralbyrå (2007): *Økonomisk sosialhjelp, endelige tall, 2006* (<http://www.ssb.no/soshjelp/>).

Leger på lager

Ingeniører som kjører drosje. Leger som jobber på lager. Jurister som gjør rent. Historiene om godt utdannede innvandrere i yrker de er overkvalifisert for, er mange. Nye data bekrefter at overkvalifisering rammer innvandrere i større grad enn gjennomsnittsnordmannen, også innvandrere som har sin utdanning fra Norge.

Dårlig samsvar mellom jobb og utdanning er negativt på mange måter. Samfunnsøkonomisk er det ikke bra for Norge om landets menneskelige ressurser ikke utnyttes til fulle. Og for en arbeidstaker vil overkvalifisering ofte henge sammen med lavere lønn enn en ellers ville hatt, frustrasjoner over jobben og en dårligere karriereutvikling. Blant annet.

Det er lett å argumentere for at folk bør ha arbeid som passer til deres kvalifikasjoner. Det er vanskeligere å måle hvor utbredt overkvalifisering er. Først og fremst skyldes dette at vi i Norge har lite informasjon om utdanningen innvandrerne har med seg når de kommer til landet. Vi har ikke noe system for løpende å registrere slike data. Vi vet imidlertid hvem som setter seg på skolebenken i Norge, og hva de studerer. De som ikke tar utdanning, og som heller ikke henvender seg til myndighetene for å få dokumentert og godkjent eventuell tidligere utdanning, eller de som ikke får den godkjent, vet vi lite om. De havner ikke i noe register.

For å tette hullene i registrene, har SSB gjort spørreundersøkelser blant innvandrere som vi mangler utdanningsopplysninger om, i tilknytning til de to foregående folketellingene. Den siste av slike spørreundersøkelser ble gjennomført i 1999, derfor har vi lite utdanningsinformasjon om de mange som har kommet til landet etter dette. SSB planlegger å gjennomføre en ny undersøkelse i forbindelse med folketellingen i 2011-

Ut fra den nylig publiserte levekårsundersøkelsen blant innvandrere (Blom og Henriksen 2008) kan vi si mer om innvandrernes utdanning (se tekstboks om undersøkelsen, som forkortes til LKI). Vi spurte innvandrere og etterkommere blant annet om utdanningsnivå og om hvilken type yrke de som var i jobb, hadde. På dette grunnlaget er vi nå nærmere svaret på det viktige spørsmålet: Er godt utdannede innvandrere i større grad overkvalifisert for sine jobber enn andre?

Utdannet, men uten jobb

Det er trolig verre å ha høy utdanning uten verken å være i jobb eller studere, enn å være overkvalifisert for jobben sin. Og dette er langt mer utbredt blant innvandrere enn i hele befolkningen (tabell 1). 19 prosent av innvandrerne som sier de har høyere utdanning, er uten jobb, og de går heller ikke på skole, mens 7 prosent studerer. I befolkningen i alt gjaldt det samme henholdsvis 8 og 4 prosent av de høyt utdannede i 2003.

Resultatene for hele befolkningen, som er hentet fra Levekårsundersøkelsen 2003, er vektet, slik at den har samme fordeling på bosted, kjønn og alder som innvandrerne (de ti nasjonalitetene samlet). Det er derfor ikke relevant å forklare eventuelle forskjeller mellom innvandrerne og befolkningen ved forskjeller i kjønns-, alders- eller bostedsfordeling.

Kristin Henriksen

Et samlet begrep

I denne artikkelen innlemmes barn av innvandrere (etterkommere) i gruppen «**innvandrere**». Det korrekte ville være å bruke betegnelsen «"innvandrere og etterkommere» eller «innvandrerbefolkningen».

Kristin Henriksen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk.

Kristin Henriksen har i over to år jobbet med innvandrings- og integreringsstatistikk i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. Hun er medredaktør for rapporten Levekår blant innvandrere i Norge 2005-2006. Fra 15. juni er hun seniorrådgiver i IMDi (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet). (khe@ssb.no)

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005-2006 (LKI)

I levekårsundersøkelsen blant innvandrere ble **3 053 innvandrere og etterkommere fra ti utvalgte land** intervjuet: Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Tyrkia, Irak, Iran, Pakistan, Sri Lanka, Vietnam, Somalia og Chile. Innvandrerne måtte ha bodd **i Norge i minst to år** for å komme med i utvalget. Tilsvarende undersøkelser er gjennomført i 1983 og 1996.

Tema er bolig og boforhold, arbeid og arbeidsmiljø, utdanning og språk, religion, familie og bakgrunn fra opprinnelseslandet, økonomi, helse, sosial kontakt, vold og utrygghet, organisasjoner, medievaner og fritid, statsborgerskap, religion, eiendom i utlandet og opplevd diskriminering. Resultatene er publisert i Blom og Henriksen 2008, og SSB vil presentere flere analyser om innvandrerne senere i 2008 og 2009. **I tillegg** er det gjort en **levlekårsundersøkelse blant ungdom** med bakgrunn fra **Tyrkia, Vietnam og Pakistan**, som kom ut i april. Den kan du lese mer om i Løwe 2008.

I alle intervjuundersøkelser knyttes det en viss usikkerhet til svarene. Dette **usikkerhetsmomentet** gjelder yrkesopplysningene for befolkningen i alt, hentet fra levekårsundersøkelsene i 2003, i tillegg til utdanningsopplysningene om innvandrerne, som er fra LKI. Utdanningsopplysningene for hele befolkningen er mer sikre, fordi de hentes fra registrene (høsten 2003). Registrene samler opplysninger om avlagte eksamener fra utdanningsinstitusjoner.

Overkvalifisert, eller mangler realkompetanse?

Vi tar utgangspunkt i at en person er overkvalifisert dersom han eller hun har et yrke som krever kortere utdanning enn personen har. For eksempel vil dette gjelde de som oppgir å ha høyere utdanning fra høyskole eller universitet, men som arbeider i yrker hvor slik utdanning ikke kreves. Ifølge Standard for yrkesgruppering er høyere utdanning eller tilsvarende kompetanse vanligvis nødvendig i akademiske yrker og høyskoleyrker. Her inkluderer vi i tillegg lederyrker.

Tabell 1. Sysselsetting og deltakelse i utdanning blantbefolkningen i alt og innvandrere, etter utdanningsnivå. Prosent

	Befolkningen i alt i 2003		Innvandrere i 2005-2006	
	I alt	Høyere utdanning	I alt	Høyere utdanning
I alt	100	100	100	100
Sysselet og ikke i utdanning	69	84	48	60
Sysselet og i utdanning	6	5	7	9
Ikke sysselet og ikke i utdanning	15	8	28	19
Ikke sysselet, men i utdanning	11	4	12	7
Vet ikke	-	-	5	5
Antall personer (N)	3 489	987	3 048	792

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005-2006 og Levekårsundersøkelsen, tversnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

Den enkle definisjonen som vi opererer med, kan bestrides og diskuteres. Det er mange jobber som krever mer kompetanse enn den formelle utdanningen som er vanlig i yrket. Norskferdigheter, eller mangel på norskferdigheter, er særlig relevant å ta med i regnestykket. I mange yrker som krever høyere utdanning, stilles det krav til god skriftlig og muntlig norsk. Mange høyt utdannede innvandrere, særlig de med kort botid i Norge, vil derfor ikke kunne ha de samme forventningene om å finne en matchende jobb som norskfødte.

Dessuten opererer vi med nokså grove kategorier. Vi kan ikke gi tall for de enkelte landene, til det er det for få høyt utdannede i hver gruppe. Det er heller ikke mulig å se «innenfor» gruppen av høyt utdannede og sysselsatte innvandrere, for eksempel ved å skille mellom dem som har kortere og høyere utdanning. Til det blir tallene for små. Vi plasserer derfor alle som har fullført mer enn videregående skole i samme båt, og grupperer mange yrker sammen. En innvandrer som har fullført en toårig utdanning ved en høgskole, og arbeider på kontor eller med salg, vil imidlertid være mindre overkvalifisert enn en utdannet lege som arbeider som drosjesjåfør, men dette kommer ikke fram på grunn av vår kategorisering.

I intervjuet ble ikke innvandrerne spurt om hva slags utdanning de har, bare om lengden på deres høyeste fullførte utdanning. Derfor får vi ikke sagt noe om hvorvidt leger virkelig praktiserer medisin, eller om lærere underviser i skolen. En lege som befinner seg bak et kateter i barneskolen, vil med andre ord ikke defineres som overkvalifisert.

For en mer inngående diskusjon av overkvalifisering blant innvandrere, se Villund 2008 (kommende), der man på grunnlag av registerdata for hele befolkningen ser på ulike grader av overkvalifisering.

Flere i yrker uten krav til utdanning

At innvandrere arbeider i andre yrker enn befolkningen i alt, vet vi allerede. De er underrepresentert i lederyrker, akademiske yrker eller høgskoleyrker og overrepresentert i yrker uten krav til utdanning.

Hva er et «yrke»?

Yrke beskriver arbeidsoppgaver, og yrkesgruppering vil si at en grupperer **ensartede arbeidsoppgaver**. Yrke skiller seg fra næring, som beskriver virksomheten til hele bedriften. For mer informasjon, se SSBs standard for yrkesklassifisering: http://www.ssb.no/emner/06/01/nos_c521/nos_c521.pdf.

Såkalte **«yrker uten krav til utdanning»** er en sammensatt gruppe yrker, men har til felles enkle og rutinepregede oppgaver, som hovedsaklig krever bruk av håndredskap og fysisk innsats. Eksempler er renholdere, kjøkkenassistenter, bud og sjauere.

Det vi her kaller **mellomyrker**, krever kompetanse som tilsvarer videregående skole. Eksempler er kontoryrker, butikkmedarbeidere, hjelpepleiere, håndverkere, produksjonsmedarbeidere og sjåførere.

Akademiske yrker krever utdanning fra universitet, høgskole av minimum fire års varighet eller tilsvarende kompetanse. Eksempler på akademiske yrker er forskere og professorer, leger og advokater.

Høgskoleyrker krever normalt 1-3 års utdanning utover videregående skole, og her kan nevnes yrker som sykepleiere, grunnskolelærere og mange offentlige funksjonærer.

I **lederyrker** inngår politisk arbeid samt administrativ ledelse i offentlig og privat sektor. I mange tilfeller vil det kreve spesiell fagkompetanse, i tillegg til det rent administrative og personalfaglige. Yrkesstandard oppgir ikke et bestemt kompetansenivå for lederyrker, fordi det varierer svært i ulike bransjer. Det er naturlig å anta at de som jobber i lederyrker, ikke føler seg overkvalifisert selv om utdanningen ikke alltid er relevant for arbeidsoppgavene.

Innvandrerbefolkningen

Innvandrerbefolkningen består av personer med to utenlandsfødte foreldre: innvandrere som har **kommet til Norge**, og personer **født i Norge med to foreldre født i utlandet**, også kalt **etterkommere**. Her omtales denne gruppen for enkelthets skyld som innvandrere.

I LKI var **9 prosent av de intervjuede etterkommere**, og de utgjorde den største andelen i gruppen fra Pakistan (30 prosent), Vietnam (14 prosent), Tyrkia og Chile (begge 8 prosent).

Landbakgrunn er eget, eventuelt foreldres, utenlandske fødeland. Personer uten innvandringsbakgrunn har kun Norge som landbakgrunn. Ikke-vestlige i undersøkelsen er Asia med Tyrkia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Øst-Europa (tilsvarende tidligere europeiske østblokkland).

Tabell 2. Yrke, etter utdanningsnivå, intervjuede i hele befolkningen i 2003 og innvandrere i 2005-2006. Prosent

	I alt		Grunnskole eller mindre		Videregående utdanning		Høyere utdanning	
	Hele befolkningen	Innvandrere	Hele befolkningen	Innvandrere	Hele befolkningen	Innvandrere	Hele befolkningen	Innvandrere
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100
Uoppgitt	0	6	0	7	0	6	1	5
Lederyrker	9	1	3	1	7	1	14	1
Akademiske yrker	17	6	5	1	7	1	35	16
Høgskoleyrker	24	12	9	3	16	4	38	28
Kontoryrker	7	6	17	5	10	7	2	6
Salgs- og serviceyrker	20	30	26	25	27	38	7	23
Bønder og fiskere	2	0	5	0	2	0	0	0
Håndverkere	10	9	12	9	16	12	1	5
Operatører, sjåførere	8	14	18	22	11	15	2	7
Yrker uten krav til utdanning	3	17	7	27	5	16	0	9
Antall personer (N)	2 560	1 779	186	391	1 464	792	873	571

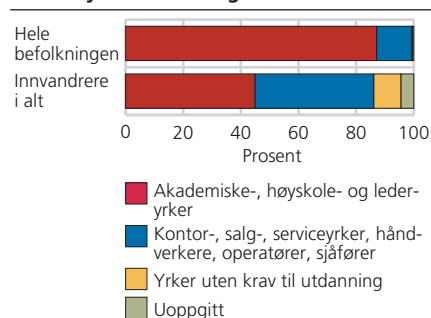
Kilde: Levekårsundersøkelsen, tverrsnitt 2003 og Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005-2006, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. Yrkesfordeling blant sysselsatte personer med høyere utdanning, etter kjønn. Intervjuede i hele befolkningen og intervjuede innvandrere. Prosent

	Menn		Kvinner	
	Alle (i 2003)	Innvandrere (i 2005-2006)	Alle (i 2003)	Innvandrere (i 2005-2006)
I alt	100	100	100	100
Uoppgitt	1	5	0	4
Lederyrker	21	1	6	1
Akademiske yrker	39	15	31	17
Høgskoleyrker	28	25	51	33
Kontoryrker	2	7	3	5
Salgs- og serviceyrker	6	18	8	33
Bønder og fiskere	0	0	0	0
Håndverkere	1	7	1	1
Operatører, sjåførere	3	11	0	0
Yrker u/krav til utd.	0	11	0	7
Antall personer (N)	421	349	452	158

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005-2006 og Levekårsundersøkelsen, tverrsnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1. Yrkesfordeling blant sysselsatte med høyere utdanning. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005-2006 og Levekårsundersøkelsen, tverrsnitt 2003, Statistisk sentralbyrå.

Er det også slik at høyt utdannende innvandrere i jobb har andre yrker enn høyt utdannede i befolkningen i alt? Tabell 2 og figur 1 viser at dette helt klart er tilfellet. Nær ni av ti i hele befolkningen som er høyt utdannet, har akademiske yrker, høgskole- eller lederyrker. Det samme gjelder bare 45 prosent av innvandrerne. En av ti høyt utdannede i hele befolkningen har det vi kan kalle «mellomyrker», som ikke stiller krav til utdanning utover videregående skole. De jobber på kontor, med salg eller service, eller de er håndverkere, operatører eller sjåførere. Det samme gjelder fire av ti høyt utdannede innvandrere.

I yrker uten krav til utdanning finner du knapt noen i hele befolkningen med høyere utdanning, mot en av ti innvandrere. Her kan du finne legen som jobber på lager, og juristen som gjør rent. Kanskje kan man si at dette ikke er ei veldig stor gruppe. Ni av ti av de høyt utdannede og sysselsatte innvandrerne befinner seg tross alt *ikke* i slike yrker. Det er mer sannsynlig å finne legen eller juristen i yrker som normalt krever videregående utdanning, eller utenfor

arbeidslivet. Men igjen – i forhold til befolkningen i alt er denne typen overkvalifisering mer utbredt blant innvandrere.

Innvandermennene i undersøkelsen er i noe større grad overkvalifisert enn innvandrerkvinner (tabell 3). Mens rundt halvparten av de høyt utdannede innvandrerkvinnene som ble intervjuet, var i akademiske yrker, høyskole- eller lederyrker, gjaldt det samme fire av ti menn. I hele befolkningen er det ingen kjønnsforskjell.

Eksamen fra Norge mer verdt?

Har innvandrere som har høyere utdanning fra utlandet, større problemer med å få innpass på arbeidsmarkedet og med å finne seg relevant arbeid enn de som har sittet på skolebenken i Norge? Blant dem SSB har intervjuet, og som sier de har høyere utdanning, er dette helt klart tilfelle. Det er langt mer vanlig blant dem med høyere utdanning fra utlandet verken å være i arbeid eller under studier. Dette gjaldt 27 prosent av disse, mot bare 7 prosent blant dem som har høyere utdanning fra Norge (tabell 4).

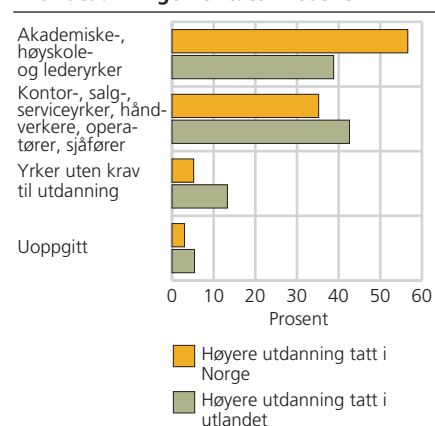

Det er små kjønnsforskjeller her, særlig blant dem som har utdanningen sin fra Norge, mens det blant dem som har utdanningen sin fra utlandet, er noe flere kvinner enn menn som verken er i jobb eller utdanning (30 mot 25 prosent).

Ikke bare kommer innvandrere med norske vitnemål lettere i arbeid, de er også i mindre grad overkvalifisert enn de som har studert i utlandet. Mens 57 prosent av de med høyere utdanning fra Norge har en relevant jobb, gjelder det samme bare 39 prosent av de med utdanning fra utlandet. Men selv om utdanning fra Norge gjør det lettere å finne relevant arbeid, er yrkesfordelingen ganske ulik i denne gruppen sammenlignet med befolkningen i alt med høyere utdanning. Som nevnt ovenfor hadde rundt ni av ti av de høyt utdannede i hele befolkningen relevant arbeid.

Her kan vi ikke ty til forklaringer som manglende papirer eller vansker med godkjenning for å tolke forskjellen i overkvalifisering mellom innvandrere med norske vitnemål og andre med høy utdanning. Dersom en innvandrer

Figur 2. Yrkesfordeling blant sysselsatte innvandrere med høyere utdanning, etter hvor utdanningen er tatt. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005-2006, Statistisk sentralbyrå.

har tatt en høyere utdanning i Norge, kan vi også regne med at norskkunnskapene er relativt gode. Og det er ikke slik at de intervjuede innvandrerne har kortere høyere utdanning fra Norge enn de vi sammenligner med i hele befolkningen. Det er heller ikke relevant å forklare forskjellene ved å vise til at innvandrerne i snitt er yngre enn totalbefolkningen, da denne som nevnt er vektet i forhold til alder, i tillegg til kjønn og bosted, slik at fordelingen er lik som i innvandrertutvalget.

Overkvalifisert ... og hva så?

Innvandrere med høyere utdanning har en tyngre vei inn på arbeidsmarkedet enn andre høyt utdannede. Særlig gjelder det for dem som har utdanningen fra utlandet. Og har den høyt utdannende innvandreren jobb, er det mindre sannsynlig at arbeidet står i stil med kvalifikasjonene. Selv om vi på vårt grunnlag ikke kan si hvor mange leger som jobber på lager, eller jurister som kjører drosje, kan vi si at overkvalifisering er et problem som i større grad

Tabell 4. Er du i inntektsgivende arbeid? Svarfordeling blant innvandrere som har fullført en høyere utdanning. Prosent

	Høyere utdanning tatt i Norge			Høyere utdanning tatt i utlandet		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
I alt	100	100	100	100	100	100
Ja, og ikke i utdanning	62	63	60	58	63	51
Ja, og i utdanning	16	17	16	4	3	6
Nei, og ikke i utdanning	7	7	6	27	25	30
Nei, men i utdanning	11	8	14	5	4	7
Vet ikke	5	5	5	6	6	6
Antall personer (N)	413	231	182	502	311	191

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005-2006, Statistisk sentralbyrå.

rammer innvandrere enn befolkningen i alt. Det vi ikke vet, er i hvor stor grad «overkvalifiseringen» skyldes manglende realkompetanse, som dårlige norskerferdigheter.

Det er ikke vanskelig å tenke seg at det å være overkvalifisert kan virke inn på trivselen. I levekårsundersøkelsen er innvanderne stilt en rekke spørsmål om hvordan de har det privat og på jobben. Blant annet er innvanderne spurt om hvorvidt de opplever arbeidet som en psykisk påkjenning, og hvilke muligheter de har i jobben til å utnytte de ferdigheter og kunnskaper og den erfaring de har fått gjennom utdanning og arbeid. Det er også mulig å undersøke om de som snakker dårlig norsk, i større grad er overkvalifisert enn de som snakker godt norsk, eller om dette er et problem som rammer flyktninger mer enn arbeidsinnvandrere, eller muslimer i større grad enn andre.

Dette kan åpne for interessante analyser i framtida.

Hvilke yrker har innvandrere?

For mer om hvilke yrker innvandrere har, se Blom og Henriksen 2008 eller Henriksen 2007 samt den jevnlig publiserte registerstatistikken: <http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/tab-2007-06-20-12.html>.

Referanser

Blom og Henriksen (red) (2008): *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*, Rapporter 2008/5, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200805/.

Løwe, Torkild (2008): *Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn, Unge oppvokst i Norge med foreldre fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam*, Rapporter 2008/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200814/.

Henriksen, Kristin (2007): *Fakta om 18 innvandrergreper i Norge*, Rapporter 2007/29, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/02/rapp_200729/.

Villund, Ole (2008): *Riktig yrke etter utdanning? En registerbasert undersøkelse om kompetanse og arbeidsoppgaver hos ansatte med innvandrerbakgrunn*, Kommende rapport, Statistisk sentralbyrå.

Litteratur:

Elisabeth Gulløy (2008): *Levekår blant innvandrere 2005-2006, Dokumentasjonsrapport, Notater 2008/5*, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/90/notat_200805/notat_200805.pdf.

Gunnlaug Daugstad og Benedicte Lie (2004): *Kvalitativ forstudie til levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere*, Notater 2004/88, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/notat_200488/notat_200488.pdf.

Henriksen, Kristin (2006): *Innvandrerkvinnene i Norge. Hvem er de og hvordan går det med dem?* SSB-Magasinet, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2006-12-04-01.html>.

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker ved Seksjon for demografi og levekårsforskning i Statistisk sentralbyrå.

Hans viktigste interesseområder er psykisk helse og livskvalitet, sosial integrasjon og tilhørighet, bysosiologi og utvikling i levekårene. Han har blant annet publisert: «På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik), «Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst», Rapporter 2006/15 (med flere medforfattere).

Hva drømmer vi om?

De fleste spillefilmer er kostbare. En gjennomsnittlig Hollywood-produksjon har et budsjett på millioner av dollar. Men det er noen «filmer» som er enklere å lage enn andre, nemlig de vi produserer inne i hodene våre hver natt. I drømmetilstanden er vi selv både regissør, scenograf og manusforfatter. Lengden er som en vanlig Hollywood-produksjon, til sammen omtrent to timer i løpet av natta.

Det skal innrømmes at sammenligningen er en smule haltende. Drømmen oppleves ikke som en film vi betrakter fra et behagelig kinosete; den er en virkelighet vi selv deltar i. Alle som har våknet med bankende hjerte og svettedråper på pannen etter et mareritt, vil skrive under på dette. Drømmene kan til og med oppleves som mer virkelige enn hverdagsvirkeligheten, fordi den kritiske sansen vi ellers bruker, er svekket.

På jakt etter mening

Men har «filmen» noen dypere mening? Holdningen som de fleste har til drømmer i vår kultur, synes å være at drømmene er irrasjonelle og bisarre, uten noen mening som det er verdt å grave fram. Drømmer har lav status. Disse holdningene har sitt motstykke i enkelte biologiske teorier om drømmens funksjon, hvor den betraktes som en i utgangspunktet meningsløs aktivitet utløst av signaler fra hjernestammen, den mest «primitive» delen av hjernen.

En omfattende innføring i drømmer og drømmeforskning er gitt av dansken

Ole Vedfelt, i boka «Drømmenes dimensjoner» (2007). Vedfelt argumenterer sterkt for drømmens meningsfullhet. For å belyse disse spørsmålene har forskere blant annet analysert innholdet i tusenvis

av drømmer ved hjelp av statistiske metoder. Heller ikke den «indre virkeligheten» unnslipper med andre ord statistikerens lange arm.

Menn drømmer om sex, barn om dyr

Pioneren i bruken av slike metoder var amerikaneren Calvin Hall (1909-1985). Hall samlet inn over 50 000 drømmer, klassifiserte innholdet og undersøkte hvordan det varierte med drømmerens kjønn og alder, personlighet og så videre. Disse undersøkelsene viste klare sammenhenger mellom egenskaper ved drømmene og den våkne personligheten. Hall fant også at menns og kvinners drømmer var forskjellige. Menn var blant annet mer fysisk aktive og seksuelle i sine drømmer.

Videre har en av Halls' medarbeidere vist at barns drømmer skiller seg fra de voksnes ved at barn langt oftere drømmer om dyr. I seks av ti drømmer blant barn under fire år er dyrene med, hos voksne er tallet mindre enn en av ti. Dette antas å henge sammen med barns større spontanitet og vanskeligheter med å styre egne impulser. Mange drømmeforskere betrakter dyr som symbolske uttrykk for potensielt ukontrollerbare instinktimpulser.

Tolv prosent «så» en engel

En langt nyere undersøkelse – av drømmene til vel 1 300 psykologistudenter i Canada – fant at de vanligst forekommende temaene i drømmene var å bli jaget eller forfulgt, ha seksuelle opplevelser samt å falle. Dette var elementer som gikk igjen hos mer enn sju av ti drømmere. Mer uvanlige drømmer var å se en engel (12 prosent) og å møte Gud i en eller annen form (11 prosent). Snaut fire av ti hadde drømt at døde personer var levende. Denne undersøkelsen tydet også på at drapsstatistikken i drømmeland har et visst samsvar med statistikken for reelle drap, i hvert fall med hensyn på kjønnsforskjeller. 36 prosent av mennene hadde slått i hjel noen i en drøm, mot 20 prosent av de unge kvinnene.

Søvnens sosiologi

Finnes det et særegent sosiologisk perspektiv på drømmer, en «drømmenes sosiologi»? Det finnes i det minste noen ansatser.

Østerrikeren Alfred Schutz (1899-1959) var en av pionerene i utviklingen av sosiologien om hverdagslivet. Schutz beskrev drømmen som en av mange subvirkeligheter eller «lukkede betydningsområder» («finite provinces of meaning») innenfor den overordnede virkeligheten, hverdagsvirkeligheten. Eksempler utover drømmer er teater, kino eller andre kilder til intense estetiske erfaringer, religiøse erfaringer, seksualitet og lek. For kortere eller lengre tid «emigrerer» vi fra hverdagsvirkeligheten og inn i en av de alternative virkelighetene.

Hvert «lukket betydningsområde» har sine særtrekk, sin egen logikk, til dels radikalt forskjellig fra hverdagsvirkeligheten. Det er lett å se dette i drømmen. Vi kan være to steder på samme tid, snakke med døde personer, oppheve tyngdekraften og så videre. Dette skjer uten at vi setter spørsmålstejn ved slike hendelser eller opplever det som illusjoner. Drømmen er den formen for alternativ virkelighet som er mest «total», hvor emigrasjonen fra hverdagsvirkeligheten er mest fullstendig. I de andre subvirkelighetene, eksempelvis i kinosalens mørke eller i leken, vil «verden utenfor» neppe forsvinne i samme grad som i drømmen, selv for personer med en uvanlig evne til fantasi og innlevelse.

Opprettholder stabil identitet?

En av verdens fremste nålevende sosiologer, engelskmannen Anthony Giddens, knytter drømmer til menneskers kontinuerlige arbeid med å opprettholde en stabil identitet. En persons identitet kan forstås som kapasiteten til å opprettholde en bestemt «fortelling» om selvet. Vi forstår hvem vi er i lys av en fortelling om hvor vi kommer fra, og hvor vi er på vei. Hverdagens små og store hendelser må integreres i fortellingen. Integrasjonen skjer antakelig i stor grad ubevisst. Dette er i samsvar med nyere psykologiske perspektiver som nettopp ser drømmen som et forsøk på å konstruere en sammenhengende fortelling om drømmerens virkelighet.

Også Vedfelt ser det slik at drømmene sikrer en kontinuitet i psyken ved at nye erfaringer sammenlignes med de tidligere, og organiseres slik at de er i overensstemmelse med identiteten. Det må imidlertid sies at dette er omdiskutert, og at det ikke finnes noen allment akseptert teori om drømmenes funksjon.

Nyttig å drømme

Til tross for uenigheten om drømmenes mening er det hevet over tvil at mange mennesker har hatt stor nytte av å arbeide med og tolke sine drømmer. Vedfelt gir mange eksempler på dette.

Ut fra sin statistiske innholdsanalyse av drømmer mente Calvin Hall at drømmene holder oss fast på forskjellige uløste konflikter. Drømmene kan gi innsikt i disse konfliktene. En svært vanlig drøm er som nevnt å bli jaget eller forfulgt. En mulig fortolkning av slike drømmer er nettopp å se dem som dramatiske iscenesettelser av en indre konflikt. Personen blir forfulgt av en annen side av seg selv, som han eller hun forsøker å unngå, for eksempel en opplevelse av skyldfølelse.

Vedfelt hevder at det som først og fremst skiller drømmer fra konvensjonell våken tenkning, er fantasifullheten. Drømmer kan åpenbart stimulere fantasien og gi inspirasjon til kunstneriske og vitenskapelige oppdagelser. Mange forfattere, musikere, malere, filmskapere og vitenskapsmenn har brukt drømmene i sin skapende prosess. «Yesterday» av Paul McCartney er ett av de mest kjente eksemplene fra nyere tid.

Avslutningsvis krysser jeg fingre i håp om at lesingen av denne artikkelen ikke fører til marerittaktige drømmer, for eksempel

om å bli forfulgt av en horde statistikere i hvite frakker, utstyrt med måleskjema, gjennom et steinete ørkenlandskap. For å forebygge slike eventualiteter får jeg for ordens skyld understreke at det ikke finnes planer om å inkludere spørsmål om drømmer i Statistisk sentralbyrås utvalgsundersøkelser. Selv om det unektelig ville vært spennende.

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

22.05.2008

Videregående opplæring og annen videregående utdanning, 2007

Flere avlagte fag- og svenneprøver

Det ble avlagt nesten 19 300 fag- og svenneprøver i skoleåret 2006/07. Dette er over 700 flere enn året før og tilsvarer en økning på 4 prosent.

Av de kandidatene som gikk opp til fag- eller svenneprøve i tidsrommet 1. oktober 2006 til 30. september 2007, var det om lag 12 900 lærlinger, 5 900 praksiskandidater og 500 elever i fagopplæring i skole. Lærlingene gjennomfører opplæringen i en bedrift. Praksiskandidatene er personer som går opp til fag- eller svenneprøve på grunnlag av allsidig praksis i faget. Elevene får sin fagopplæring i skolen. Flere enn ni av ti av alle kandidatene besto prøven.

Flest kandidater i mekaniske fag

Nesten 4 500 kandidater gikk opp til fag- eller svenneprøve i studieretning for mekaniske fag i skoleåret 2006/07. 96 prosent av disse besto prøven. Andre store fagområder var byggfag, helse- og sosialfag og elektrofag med henholdsvis 3 200, 2 900 og 2 700 avlagte fagprøver. Nærmere 93 prosent av disse kandidatene oppnådde fag- eller svennebrev. Best resultat finner vi innenfor studieretning for kjemi- og prosessfag, der 98 prosent av de 160 kandidatene besto prøven.

8 prosent i videregående har innvandrerbakgrunn

Det var tilsammen over 230 000 elever, lærlinger og lærekandidater i videregående opplæring per 1. oktober 2007. Nesten 18 900 av disse hadde innvandrerbakgrunn, om lag 13 000 var førstegenerasjonsinnvandrere og 5 800 etterkommere (norskfødte med to utenlandske foreldre). Hele 90 prosent

av 16-18-åringer i Norge var registrert som elev, lærling eller lærekandidat i videregående opplæring høsten 2007. Tilsvarende andel for personer i denne alderen med innvandrerbakgrunn var 76 prosent. Ser en imidlertid på etterkommere isolert, var andelen tilnærmet lik andelen i den totale elevmassen.

28. 04.2008

Utdanningsstatistikk. Elevar i grunnskolen. Endelege tal, 1. oktober 2007

Færre grunnskolar

Hausten 2007 vart det registrert nærare 616 400 elevar i 3 100 grunnskolar, ein nedgang på høvesvis 2 650 elevar og 30 grunnskolar. Medan talet på elevar i offentlege skolar gjekk ned, var det ein auke på 900 elevar i private grunnskolar. Elevar i private skolar utgjør 2,3 prosent av elevane

Av dei 3 100 grunnskolane er 60 prosent barneskolar, 25 prosent kombinerte barne- og ungdomsskolar og 15 prosent ungdomsskolar.

Flere elevar i private grunnskolar

Ved skolestart hausten 2007 var det ein auke i dei private skolane på 7 skolar og 900 elevar frå førre skoleår. Det er nå 153 private grunnskolar og 14 380 elevar i private grunnskolar. Av det totale talet på grunnskolar og elevar utgjør dette høvesvis 4,9 og 2,3 prosent. Elevtalet i private skolar har auka med 0,1 prosentpoeng. Private skolar blir drivne etter "Lov om private skolar med rett til statstilskot (privatskolelova)". Tidlegare har desse skolane vore omtala som frittstående grunnskolar.

Opplæring på morsmål

Nærare 22 100 elevar fekk morsmålsopplæring og/eller tospråkleg opplæring. Det er 3,6 prosent av alle elevane i grunnskolen, same nivå som førre skoleår. Elevar med særskild norskkopp-

læring har også halde seg på same nivå som førre skoleår, med 6,5 prosent av elevane. Det vart registrert morsmålsundervisning og tospråkleg opplæring på 117 ulike språk, i tillegg kjem dei som er registrerte på «anna». Av dei som fekk morsmålsopplæring, var urdu og somalisk dei største språka med om lag 2 500 elevar kvar. Nesten 2 000 elevar fekk opplæring i eller på arabisk.

Målform stabil

I landsamheng utgjør elevane med nynorsk som målform 13,7 prosent av alle elevane i grunnskolen, ein nedgang på 0,1 prosentpoeng frå 2006. Den største delen nynorskelevar finn vi i Sogn og Fjordane, med 97 prosent. Deretter kjem Møre og Romsdal med 54 prosent og Hordaland med 41 prosent. Elevar med samisk som målform utgjør 0,2 prosent for heile landet. I Finnmark bruker vel 8 prosent av elevane samisk som målform. Også her har det vore ein nedgang på 0,1 prosentpoeng frå 2006.

14.04.2008

Befolkningsstatistikk. Samboere, 2005-2007

Stabile samboertall

Andelen samboere blant personer som lever i samliv har ikke økt de siste årene. Samboerskap er mest utbredt blant personer i 20- og 30-årene. Unge kvinner i 20-årene er i større grad samboere enn menn på samme alder.

Forholdet mellom samboerskap og ekteskap er om lag en av fire. Samboerandelen i perioden 2005-2007 er på samme nivå som i 2002-2004, om lag 25 prosent. I 1993-1995 var om lag en av fem samboere. Disse tallene over gjelder kvinner og menn i aldersgruppen 20-79 år.

Av alle, enten de levde i samliv eller ikke, var det høyest andel samboere blant menn mellom 25 og 34 år (38 prosent).

Deretter følger menn i alderen 35-39 med 26 prosent. Blant kvinner er det høyest andel samboere i aldersgruppene 20-29 (38 prosent) og 30-34 (30 prosent).

Frem til 2004 var det en økning av andelen samboere i de fleste aldersgrupper både for kvinner og menn. Det var bare de yngste kvinnene (20-24 år) som var unntaket fra denne veksten. Helt til slutten av 1980-tallet ledet disse yngste an, men deretter har andelen i denne aldersgruppen endret seg lite. De siste årene har tallene stabilisert seg i de fleste aldersgrupper.

Færrest samboere i Agder-fylkene

Tallene for 2007 viser at samboerne fortsatt var ujevnt geografisk fordelt. I Nord-Norge, Trøndelag og Oslo var det om lag en av tre som levde i samliv som samboere. Agder-fylkene hadde færrest andeler med omtrent en av ti samboere (7 og 14 prosent).

Basert på intervjudata fra 2005-2007 er det totale antall samboere anslått til om lag 600 000, det vil si 300 000 samboerpar. Det gir et høyere anslag enn i den registerbaserte familiestatistikken. Strengere krav til at en skal være registrert bosatt på samme adresse, er en viktig grunn til at færre klassifiseres som samboere i den registerbaserte statistikken enn i intervjuundersøkelser.

14. 04 2008

Veitrafikkulykker med personskade, endelige tall 2007

Fortsatt mange unge blant de omkomne

76 personer under 30 år mistet livet i trafikken i 2007, ni færre enn året før. Unge under 30 år utgjorde nær 33 prosent av alle omkomne på veiene. I alt omkom 233 personer og 12 082 ble skadd. 879 personer ble hardt skadd.

Gjennomsnittet per år for perioden 1998 til 2007 var 287 omkomne, 11 755 skadde og 1 071 hardt skadde. Selv om tallene har variert fra år til år, har det siste tiåret vist en nedadgående trend med hensyn til antall dødsfall og alvorlige skader i trafikken.

Unge hardt rammet

Andelen omkomne under 30 år var nær 33 prosent i 2007, mot 35 prosent året før. Gruppen 18-19 år ble spesielt rammet i fjor med 16 omkomne. Dette tilsvarte 13 omkomne per 100 000 innbyggere, og det var vesentlig høyere enn gjennomsnittstallet for hele befolkningen. Elleve av de 16 var bilførere. Syv var 18 år gamle, og tallet på omkomne bilførere var klart høyest for dette alderstrinnet. Sett i forhold til befolkningmengden var antallet dødsfall i trafikken høyest for de eldste trafikantene. Enkelte alderstrinn fra 85 år og oppover hadde

over 15 omkomne per 100 000 innbyggere. Det er imidlertid få mennesker i disse aldersgruppene, og tilfældige variasjoner vil derfor ha stor effekt.

Alvorlige møteulykker

Selv om møteulykkene bare stod for om lag 15 prosent av det totale antallet ulykker, var konsekvensene av ulykkene ofte svært alvorlige. Nær 42 prosent av dødsulykkene var møteulykker, mot 40 prosent i 2006. Både i fjor og året før mistet 103 personer livet i slike ulykker. Den nest største ulykkesgruppen i 2007 var utforkjøringene med 72 omkomne, en dødsulykkesandel på 32 prosent.

Færre fotgjengere drept

23 fotgjengere mistet livet i 2007, mot 35 i 2006. Dette utgjorde 10 prosent av de omkomne i fjor, mot 14 året før. 33 motorsyklister omkom, én mindre enn i 2006. Til sammen 14 mopedister og syklist mistet livet, tre flere enn året før.

Trafikkulykker i Norden

Ulykkesrisikoen, regnet per 100 000 innbyggere, er svært lav i Norge sammenlignet med de fleste andre land. I nordisk sammenheng er vi på nivå med Sverige, som hadde fem omkomne per 100 000 innbyggere i 2007. Tilsvarende tall for Danmark og Finland var henholdsvis åtte og sju.

Nye internasjonale publikasjoner

Anders Barstad: *Explaining Changing Suicide Rates in Norway 1948-2004: The Role of Social Integration*. Trykket i Social Indicators Research, May 2008, vol. 87, nr. 1, s. 47-64.

Trude Lappegård: *Changing the Gender Balance in Caring: Fatherhood and the Decision of Parental Leave in Norway*, Population Research and Policy Review vol. 27, March 2008, s. 139-159.

Turid Noack, Kenneth Aarskaug Wiik: *Women's Choice of Surname Upon Marriage in Norway*, Journal of Marriage and Family, vol. 70, May 2008, s. 507-518.